

Polyfarmacie bij ouderen

Deel 2

JULI 2014

Vzw Farmaka asbl – Onafhankelijk centrum voor geneesmiddeleninformatie

Onafhankelijke artsenbezoekers

Lic. Baitar Abdelbari
Apr. D'Hooghe Beatrijs
Dr. Apr. Lobeau Marieke
Dr. Ir. Van den Maagdenberg
Karijn
Apr. Wouters Sofie
Apr. De Milt Hanne

Ph. De Ruyck Isabelle
Dr. de Schaetzen Sybille
Dr. Devillers Catherine
Dr. Lacroix Sophie
Biol. Leroy Thérèse
Ph. Nonneman Annick
Ph. Pinckaers Nathalie
Ph. Vanvolsem Clarisse
Dr. Verhaeghen Myriam
Dr. Veys Catherine

Systematisch literatuuronderzoek
Consensusvergadering RIZIV

WZC-formularium Geneesmiddelenbrief

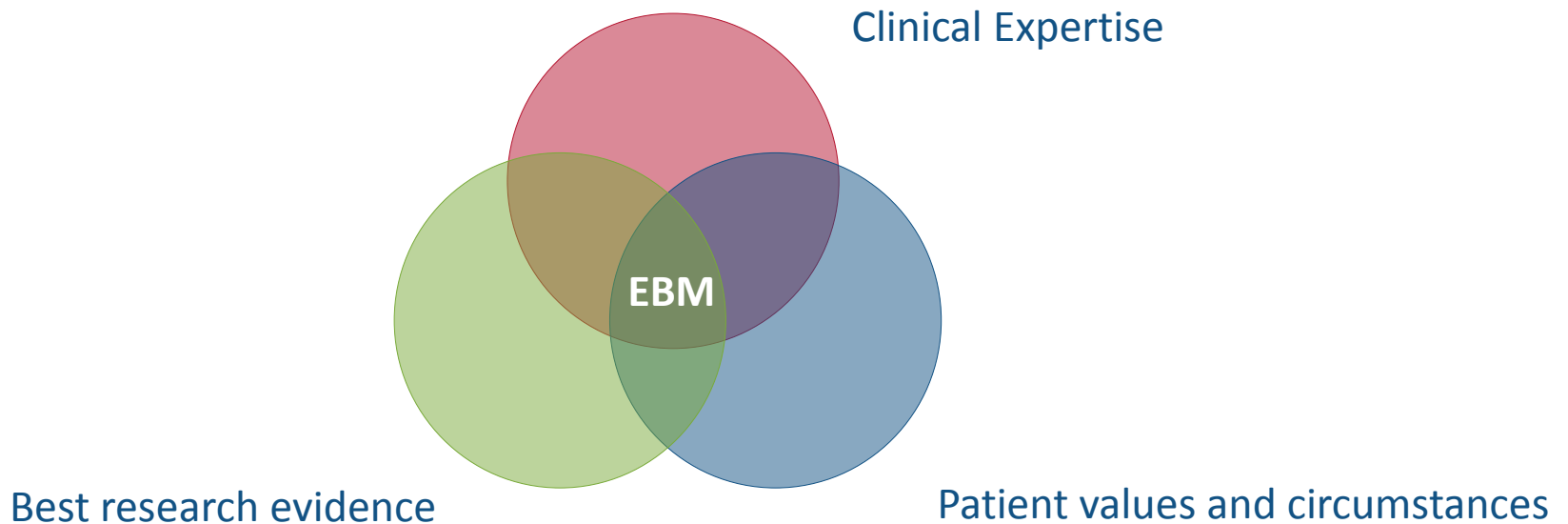

Transparantiefiches BCFI

EBM

Evidence Based Medicine

Evidence-based medicine (EBM) requires the integration of the best research evidence with our clinical expertise and our patient's unique values and circumstances

Inleiding

Context

- Oudere bevolking, multimorbiditeit
- EBM richtlijnen
- Verschillende hulpmiddelen, geen consensus

Inhoud

- Schetsen van het probleem
- Casus
  - Hulpmiddelen bij de aanpak
  - Kernboodschappen

Methodologie

Belangrijkste bronnen

- Praktijkrichtlijnen
  - Multidisciplinaire richtlijn Polyfarmacie bij ouderen (NL) (2012)
  - Polypharmacy Guidance (UK) (2012)
- AGS Beers Criteria (2012)
- STOPP-START (2008)
- WZC Formularium 2014 + Geneesmiddelenbrieven
- Advies van Belgische experts

Polyfarmacie - Inhoudstafel

Polyfarmacie

Definitie

Aanpak

Wanneer? Wie?

Hoe?

Stoppen chronisch geneesmiddel

Casus – Paula 82 jaar

Cardiovasculair

Psychofarmaca

Antihypertensiva

Neuroleptica

Hartfalen - ACE-inhibitoren

Anticholinergica

Statines

Antidepressiva

Aspirine

Benzodiazepines

Gastro-intestinaal

Osteo-articulair

PPI's

NSAID's

Bisfosfonaten

Besluit

Bijlage

Definities – Problematiek

Polyfarmacie:

Het (chronisch) gebruik van meerdere (5 of meer) geneesmiddelen

WZC BELGIE

of

Toediening van meer geneesmiddelen dan klinisch geïndiceerd

APPROPRIATE –
INAPPROPRIATE
PRESCRIBING

Polyfarmacie geassocieerd met ↗ morbiditeit en mortaliteit

DETAILS

Aanpak

Systematische kritische evaluatie van het geneesmiddelengebruik

Wanneer?

- Minstens jaarlijks
- Bij sleutelmomenten vb. na ziekenhuisopname

Wie?

≥ 65 j, ≥ 5 chronische geneesmiddelen
en minimum 1 van de volgende risicofactoren:

- ↘ nierfunctie
- ↘ cognitie
- ↗ valrisico
- Signalen van ↘ therapietrouw
- Niet zelfstandig wonend

Aanpak

Hoe? Geen internationale consensus voor een specifieke methode

- **Gebruiksanalyse** → Wat neemt de patiënt? OTC? Wat is zijn/haar ervaring?
- **Medicatie-analyse** → (Impliciete en expliciete evaluatiemethodes)
  - Geneesmiddel stoppen?
    - Is er (nog) een indicatie voor het geneesmiddel?
    - Is het geneesmiddel (voldoende) werkzaam?
    - Contra-indicaties? Ongewenste effecten? Interacties?
  - Geneesmiddel aanpassen? Problemen met dosering en/of gebruik?
  - Geneesmiddel starten?
- **Behandelplan** → Wijzigingen vastleggen in nieuw behandelplan
- **Behandelgesprek** → Bespreek wijzigingen met patiënt

Comorbiditeit
Zorgdoelstellingen
Voorkeuren patiënt

IMPLICIET
EXPLICIET

MAI

BEERS

STOPP – START

ONGEWENSTE
EFFECTEN

NIERFUNCTIE

INTERACTIES

ZINVOL?

Systematische kritische evaluatie medicatie

Paula, 82 jaar, autonoom

Gebruiksanalyse: Wat neemt ze?

Voorgeschiedenis	Actieve problemen	Actuele chronische medicatie
• Thuis gevallen en vertebrale fractuur → opname Gedragsstoornis in ZH en diagnose van beginnende dementie (03/2014) • Maagulcus (2013) • Broosheidsfractuur pols (1994) • Depressie (overlijden echtgenoot) (2012)	• Gecontroleerde hypertensie • Hartfalen • Artrose • Creatinine clearance = 54ml/min • Tot chol = 186 mg/dl • HDL chol = 68 mg/dl • LDL chol = 116 mg/dl	• Atorvastatine 80mg • Aspirine 160mg • Chloortalidon 25mg • Fluoxetine 20mg (2012) • Lorazepam 2,5mg • Olanzapine 10mg (03/2014) • Omeprazol 20mg (2013) • Ibuprofen 600mg, bij +++ pijn • OTC: nihil

Gebruiksanalyse: Wat is haar ervaring?

- Geen spontane klachten van ongewenste effecten
- Anamnese: droge mond en lichte constipatie die verergerd zijn sinds haar opname
- Geen innameproblemen
- Geestelijk welzijn OK sinds +/- 1 jaar
- Sinds terugkeer ZH is ze opnieuw autonoom in het uitvoeren van ADL-activiteiten
- Slaapt 'normaal' behalve als ze haar slaappil vergeet in te nemen

Systematische kritische evaluatie

Medicatie-analyse

- Geneesmiddel stoppen?
  - Is er (nog) een indicatie voor het geneesmiddel?
  - Is het geneesmiddel (voldoende) werkzaam?
  - Contra-indicaties? Ongewenste effecten? Interacties?
- Geneesmiddel aanpassen? Problemen met dosering en/of gebruik?
- Geneesmiddel starten?

Comorbiditeit
Zorgdoelstellingen
Voorkeuren patiënt

Voor ieder geneesmiddel...

Systematische kritische evaluatie

Cardiovasculair	Doorgaan?	Aanpassen?	Starten?
Aspirine 160mg	Neen		
Chloortalidon 25mg	Ja	Neen	
Atorvastatine 80mg	Te bespreken: stop of dosis ↘ 	Indien doorgaan met statine: mogelijke alternatieven: pravastatine, rosuvastatine Indien doorgaan met atorvastatine: Eventueel dosis ↘	
			ACE-I

EVALUATIE

EVALUATIE

EVALUATIE

EVALUATIE

Aspirine in primaire preventie: niet aanbevolen

Antihypertensiva: zinvol – streven naar <15/9

Statines in primaire preventie: evaluatie geval per geval (risiconiveau, comorbiditeit, levensverwachting, voorkeuren patiënt,...)

START ACE-inhibitor: onderhoudsbehandeling hartfalen

Systematische kritische evaluatie

Psychofarmaca	Doorgaan?	Aanpassen?	Starten?
Fluoxetine 20mg	Neen		
Lorazepam 2,5mg	Neen		
Olanzapine 10mg	Neen		
			-

EVALUATIE

EVALUATIE

EVALUATIE

Antidepressiva enkel geïndiceerd bij ernstige majeure depressie

Preventie van herval bij ouderen: R/ 9-12 maanden na remissie

Hypnotica te vermijden bij ouderen - Geen chronisch gebruik

Neuroleptica - BPSD: Bij gevaar

Laagste dosis – Gebruik > 3 maand vermijden

Systematische kritische evaluatie

Osteo-articulair	Doorgaan?	Aanpassen?	Starten?
Ibuprofen 600mg	Neen		
			Paracetamol
			Bisfosfonaten + Ca/Vit D ?

EVALUATIE

EVALUATIE

EVALUATIE

Pijn door artrose: **paracetamol** = 1^e keuze

Best geen **NSAID** indien CV pathologie / CV risicofactoren
NSAID: ↗ gastro-intestinaal risico (PPI)

START bisfosfonaat + Ca/Vit D bij hoog fractuurrisico

Systematische kritische evaluatie

Gastro-intestinaal	Doorgaan?	Aanpassen?	Starten?
Omeprazol 20mg	Neen		
			-

EVALUATIE

STOP PPI na maximum 8 weken behandeling voor ulcuslijden

Stoppen van een chronisch geneesmiddel

- Hoe?

- Reële inname nagaan
- Eén geneesmiddel per keer verminderen en stopzetten
- Geleidelijk verminderen (tenzij bij ernstige ongewenste effecten)
- Oog hebben voor het optreden van
  - ontwenningsverschijnselen
  - heroptreden van het initiële probleem

Volgens prioriteit	
Geleidelijk	Plots
Olanzapine	NSAID - ASA
Lorazepam	
Fluoxetine	
Omeprazol	Atorvastatine

GENEESMIDDELEN
DIE PROBLEMEN
KUNNEN GEVEN BIJ
PLOTS STOPPEN

STUDIES STOPPEN
GENEESMIDDEL

SCHEMA PAULA

Treatment omissions (onderbehandeling) - START

Bij +/- 1 op de 2 patiënten

- Geneesmiddelen die het **vaakst ontbreken**:
  - ASA
  - Statine
  - Vitamine K-antagonist
  - Bisfosfonaat
  - Ca/Vit D
- Na grondige en individuele analyse van het patiëntendossier blijkt de **meerderheid van de potentieel “ontbrekende” geneesmiddelen werkelijk om onderbehandeling te gaan**.
- Deze ontbrekende behandelingen kunnen **mogelijk leiden tot hospitalisaties**
  - Fractuur ↔ bisfosfonaat/Ca/Vit D ontbreekt
  - CV problemen ↔ statine/ASA/ACE-I ontbreekt

Besluit...

- **Polyfarmacie is geassocieerd met een verhoogde morbi-mortaliteit**
- **Systematische evaluatie van het geneesmiddelengebruik**
- **Voorbeelden van te evalueren geneesmiddelen**
  - Psychofarmaca en anticholinergica: zoveel mogelijk vermijden
    - Neuroleptica - BPSD: bij gevaar - laagst mogelijke dosis – gebruik > 3 mnd vermijden
    - Benzodiazepines: geen chronisch gebruik
    - Antidepressiva - depressie: enkel bij ernstige majeure depressie
  - PPI voor ulcuslijden: stop na max. 8 weken
  - Statines: bewezen werkzaamheid in secundaire preventie bij 65-80 jarigen
  - Antihypertensiva: zinvol – streven naar < 15/9
  - Aspirine: niet aanbevolen in primaire preventie - 75-100mg voldoende in secundaire preventie
- **Voorschrijven van een preventieve behandeling in overweging nemen**
  - ACE-inhibitor bij hartfalen
  - ASA, statine bij hoog CV risico
  - VKA bij voorkamerfibrillatie
  - Bisfosfonaat + Ca/Vit D bij hoog fractuurrisico

Bijlage

Annex – Inhoudstafel

WZC België

Appropriate/inappropriate

Problematiek

Vallen

ZH-opnames

Veiligheid

OE - Geriatrie - Cascade

Nier

Interacties

Drug/disease

Farmacodynamiek

-kinetiek - P450

-kinetiek - P-gp

Voorbeelden

QT

Aanpak

Impliciet/expliciet

MAI

Beers

STOPP-START

Zinvol?

Evaluatie - Studies

Stoppen - Studies

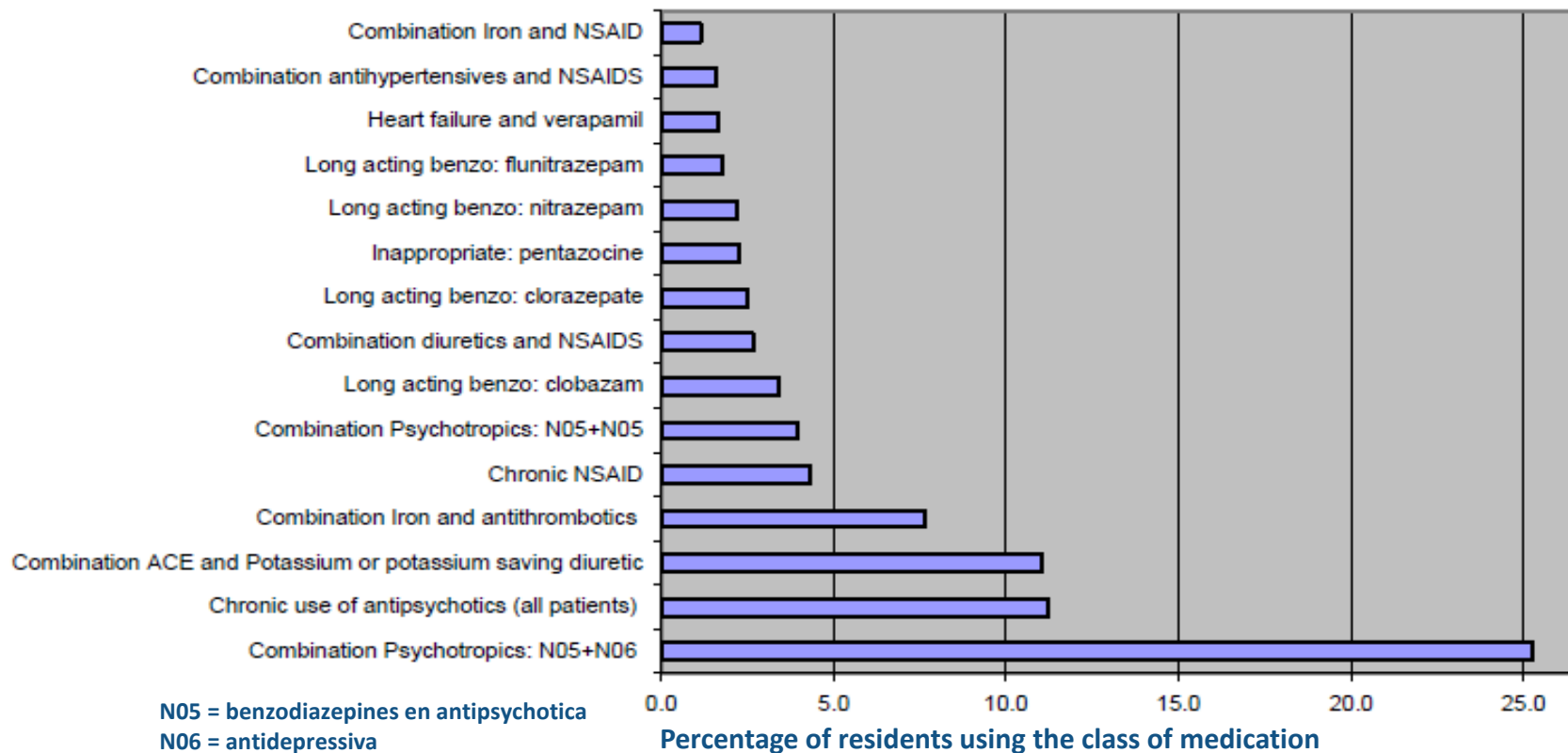
Stoppen - Medicatie

Annex – Inhoudstafel

ASA	Statines	Benzodiazepines	NSAID
ASA 160mg	Atorvastatine 80mg	Lorazepam 2,5mg	Ibuprofen 600mg
Primaire preventie	OE - Algemeen	Risico - Baten	Cox-2-(selectieve)
Diabetes	Hem - Diab - Spier	Afbouw - Studie	Paracetamol
VKF	Cogn - Catar - Kanker	Niet-medicamenteus	Bisfosfonaten
Antihypertensiva	Musculair RF	Cyclus	Evaluatie
Chloortalidon 25mg	Opvolging enzymen	CGT	Veiligheid
ESC	Interacties	CGT - Studies	PPI
ACE-I		Antidepressiva	Omeprazol 20mg
		Fluoxetine 20mg	
		Veiligheid	
	Anticholinergica	Neuroleptica	
	Medicam. oorzaak	Olanzapine 10mg	Paula - Stoppen
	Veiligheid	Afbouw - MA	Paula - Interacties
		Afbouw - Schema	

Geneesmiddelengebruik in Belgische WZC

Bednurse Criteria: Prevalence of patients scoring on individual items (n=1730)

83% van de bewoners
neemt ≥ 5 geneesmiddelen

Appropriate - Inappropriate

Kwaliteit van voorschrijven (bij ouderen)

- **Appropriate prescribing**
  - Duidelijke op evidentie gebaseerde indicatie
  - Door de meeste ouderen goed verdragen
  - Gunstige kosten-batenverhouding
  - Rekening houdend met de karakteristieken van de patiënt (voorkeuren, levensverwachting,...)
- **Inappropriate prescribing**
  - Risico's bij het gebruik groter dan de te verwachten voordelen
  - Even efficiënte maar veiliger alternatieven beschikbaar

Problematiek

Polyfarmacie geassocieerd met ↗ morbiditeit en mortaliteit

- ↗ vallen
- ↘ ADL-functies
- ↗ ziekenhuisopname
- ↗ mortaliteit
- Interacties en ongewenste effecten
Gastro-intestinale last, urine-incontinentie, ↘ cognitie, verwardheid, delier,...
  - Soms ten onrechte beschouwd als 'normaal voor de leeftijd'
  - Kan leiden tot voorschrijven van nieuwe geneesmiddelen

Opgelet: voorschrijfcascade

(POLY)FARMACIE EN
VALLEN

POLYFARMACIE EN
ZIEKENHUISOPNAME

GENEESMIDDELEN
EN
ZIEKENHUISOPNAME

ONGEWENSTE
EFFECTEN

Geneesmiddelen en vallen

Valrisico

- OR = 1,72 indien 3 – 4 geneesmiddelen (95%BI 1,09 – 2,71)
OR = 1,80 indien ≥ 5 geneesmiddelen (95%BI 1,02 – 3,19)

Belgische WZC
83% van de bewoners neemt ≥ 5
geneesmiddelen

- x 2,4 tot 4,5 indien ≥ 2 versus 1 psychofarmaca
- x 2,37 indien ≥ 2 centraal werkende geneesmiddelen (o.a. benzodiazepines, andere sedativa, antidepressiva, antipsychotica, narcotische analgetica)

25% van de bewoners neemt ≥ 2
psychofarmaca

Polyfarmacie en ziekenhuisopname

- Polyfarmacie geassocieerd met een hoger risico van ziekenhuisopname wegens ongewenst effect
OR= 2,85 indien 5-8 geneesmiddelen (95%BI 1,03 - 7,85)
OR= 3,90 indien ≥ 9 geneesmiddelen (95%BI 1,43 - 10,61)
- Aantal geneesmiddelen = onafhankelijke risicofactor voor ziekenhuisopname wegens ongewenst effect

Belgische WZC
83% van de bewoners neemt ≥ 5
geneesmiddelen

Ziekenhuisopname door geneesmiddelen

Pirmohamed 2004

Design	Populatie	N/n	Duur	Eindpunten	Resultaten
Obs. prosp.	> 16 jaar opgenomen in 2 ziekenhuizen Mediaan 76j UK	18820	6 maand	Opname te wijten aan ongewenst effect	6,5%, waarvan 72% vermijdbaar
				Betrokken geneesmiddel	Diuretica 27% Lage dosis acetylsalicylzuur 18% NSAID's 12% Warfarine 10,5% Interacties 16,6%

Leendertse 2006 – HARM

Design	Populatie	N/n	Duur	Eindpunten	Resultaten
Obs.	Volwassenen acuut opgenomen in 21 ziekenhuizen NL	12793	40 evaluatie -dagen	Opname te wijten aan ongewenst effect	5,6%, waarvan 46% vermijdbaar
				Betrokken geneesmiddel bij vermijdbare opname	Geneesmiddelencombinatie 29.8% Antiaggregantia 8,7% - VKA 6.3% NSAID's 5,1%
				Reden vermijdbare opname	Gastro-intestinale bloeding 14,5% Cardiovasculair 10,5% Respiratoir 7,8%

Ongewenste effecten...

... die kunnen leiden tot behandeling met een nieuw geneesmiddel

Aanpak

Symptoom	Oorzakelijk geneesmiddel	Cascade
Constipatie	Opioiden, anticholinergica , ijzer, calcium, antacida (aluminium), calciumantagonisten (vooral verapamil)	R/Laxativa
Ulcus en/of GI bloeding	NSAID, ASA, SSRI, duloxetine, venlafaxine, bisfosfonaten	R/PPI
Urine-incontinentie	Diuretica, sedativa, cholinesterase-inhibitoren	R/Anticholinergica
Cognitieve achteruitgang	Sedativa, anticholinergica	
Verwardheid, delier	Anticholinergica, antihistaminica, antiparkinson, antipsychotica, benzodiazepines, theofylline, digoxine, corticosteroïden, morfine-derivaten	
Vallen	Sedativa, geneesmiddelen die orthostatische hypotensie veroorzaken (antihypertensiva, diuretica, nitraten, opioiden, antiparkinson)	
Droge mond	Anticholinergica, benzodiazepines, PPI, morfine-derivaten	
Extrapiramidaal	Neurolepticum	R/ L-Dopa

ANTICHOLINERGICA

Niet-exhaustieve lijst

Geneesmiddelen vnl. uitgescheiden door de nier

→ Aanpassing dosis bij matige tot ernstige nierinsufficiëntie
< 60 ml/min/1,73m² of <50ml/min

- ACE-inhibitor (aanpassing bij ernstige NI)
- Diuretica
- Fibraten
- H₂-antagonisten
- H₁-antagonisten: ebastine, fexofenadine
- Insuline en analogen, metformine, langwerkende hypoglykemiërende sulfamiden (glibenclamide, gliclazide met verlengde afgifte, glimepiride)
- Bisfosfonaten
- Allopurinol
- Atenolol, sotalol
- Paroxetine
- Nitrofurantoïne, a-, fam-, gan-, valaciclovir, cefalosporines, amoxicilline +/- clavulaanzuur, chinolonen, trimethoprim
- NOAC

Nauwe therapeutische marge

- **Aminoglycosiden**
- **Digoxine**
- **Lithium**
- **Colchicine**

Niet-exhaustieve lijst

Dosis verlagen bij iedere inname en/of toedieningsinterval verlengen

Diuretica: dosis verhogen (lisdiuretica) of overstappen naar een krachtiger middel (thiazide → lis)

Interacties

Belangrijke interindividuele variabiliteit, genetische voorbeschiktheid

- Drug-disease interacties
→ verergeren de symptomen
- Farmacodynamische interacties
Effect op hetzelfde 'systeem' (receptor, eindorgaan).
Gewenst of niet, additief of antagonist.
- Farmacokinetische interacties
Cytochroom P450 en P-gp
Inhibitie, inductie, competitie
- Enkele relevante interacties

DETAILS

DETAILS

DETAILS
P450

DETAILS
P-gp

DETAILS

Drug-disease interacties

→ verergering symptomen

Aandoening	Geneesmiddel	Gevolg
Hartfalen	Glitazon Tricyclisch antidepressivum NSAID	↗ hartfalen
Dementie	Anticholinergica	Delier
COPD	Opioïden	Ademhalingsdepressie
Nierinsufficiëntie	NSAID	↗ nierinsufficiëntie
Prostatisme	Anticholinergica	Urineretentie

GM ↗ QT

Niet-exhaustieve lijst

TABLE 2: 2012 AGS Beers Criteria for Potentially Inappropriate Medication Use in Older Adults Due to Drug-Disease or Drug-Syndrome Interactions That May Exacerbate the Disease or Syndrome

Disease or Syndrome	Drug(s)	Recommendation, Rationale, Quality of Evidence (QE) & Strength of Recommendation (SR)
Cardiovascular		

Farmacodynamische interacties

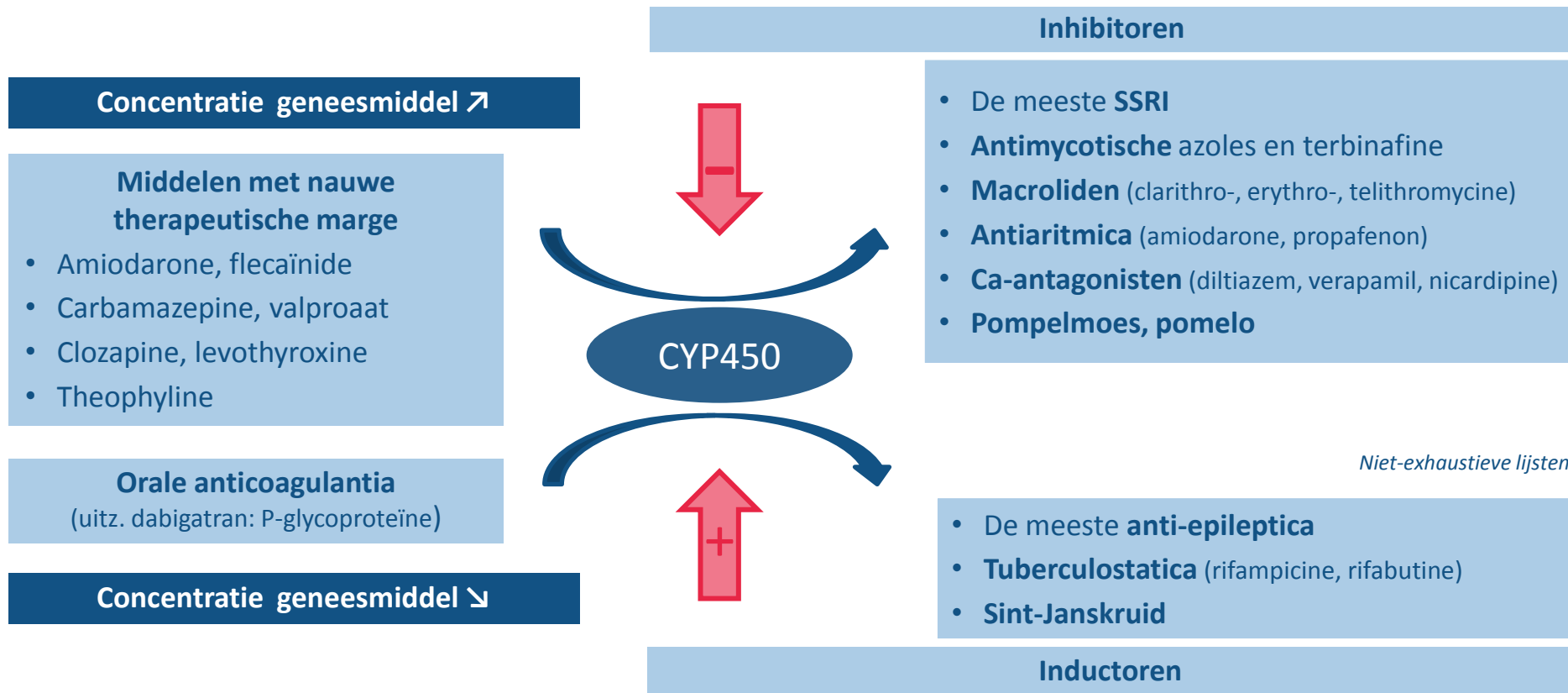
Werking op hetzelfde “systeem” (receptor, eindorgaan)

Gewenst of niet, synergistisch of antagonistisch

Ongewenst effect	... door combinatie van
Bloedingsrisico	Anticoagulantia
	Antiaggregantia
	NSAID
	SSRI, SNRI
↗ K ⁺	ACE-I, sartanen, K-sparende diuretica
	NSAID
	Heparine
↘ Nierfunctie	ACE-I, sartanen
	NSAID
↗ QT	GM ↗ QT

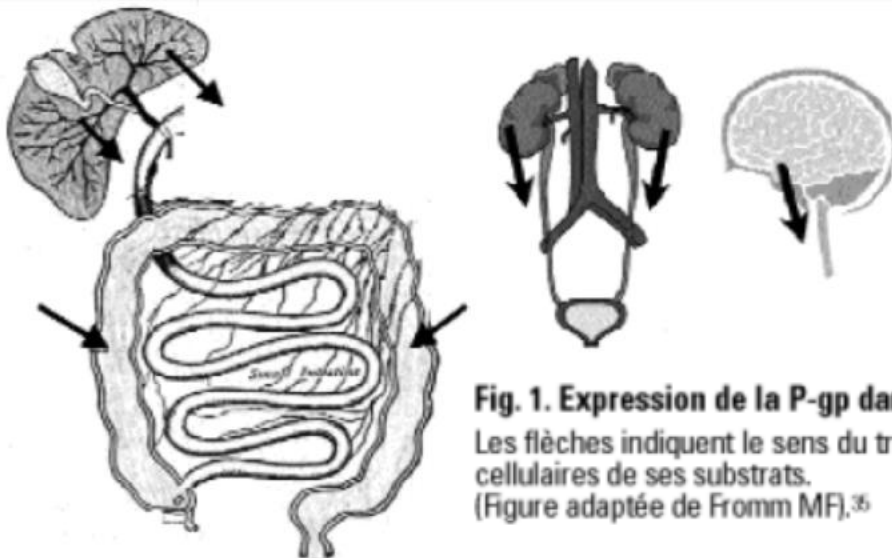
Niet-exhaustieve lijst

Farmacokinetische interacties

Farmacokinetische interacties – P-gp

- Veel **substraten** van **CYP3A4** zijn substraten van de P-gp, behalve digoxine
Geneesmiddelen tegen kanker, immunosuppressiva, colchicine, lina- saxa- sitagliptine, digoxine, dabigatran, rivaro-, apixaban, aliskiren, anti(retro)virale middelen, silodosine, fexofenadine, posaconazol, indacaterol, loperamide, paliperidon, prucalopride
- De meeste **inhibitoren van CYP3A4** zijn inhibitoren van de P-gp
Dilthiazem, verapamil, nicardipine, amiodarone, (hydro-kinidine, propafenon, atorvastatine, dipyridamole, ticagrelor, ranolazine, clari- erythromycine, itra- ketoconazol, anti(retro)virale middelen, geneesmiddelen tegen kanker, retigabine →

Concentratie substraat ↗

Fig. 1. Expression de la P-gp dans différents tissus.

Les flèches indiquent le sens du transport effectué par la P-gp, induisant une diminution des concentrations intracellulaires de ses substrats.
(Figure adaptée de Fromm MF).³⁵

Interacties – Enkele relevante voorbeelden

Associaties met hoog risico, te vermijden

NSAID	+ ACE-inhibitor of sartan + diureticum + Creat Cl < 60ml/min + >75 jaar zonder PPI + hartfalen + anticoagulans
Hartfalen	+ NSAID + tricyclisch antidepressiva + glitazon + NSAID
Anticoagulantia (VKA + NOAC)	+ anti-aggregantia + NSAID + macrolide (behalve acenocoumarol) + metronidazol (VKA) + chinolon (warfarine en acenocoumarol) + azol-antimycotica

Niet-exhaustieve lijsten

QT-verlenging

DR-D

FD

Ritmestoornis meestal indien combinatie risicofactoren

- Medicamenteuze + niet-medicamenteuze risicofactoren
- Combinatie geneesmiddelen die QT verlengen
- QT-verlengend geneesmiddel + enzyminhibitor, bradycardie-inducerend middel (ivabradine, cholinesterase-inhibitoren, sotalol) of elektrolytstoornissen

Risicofactoren

65 jaar, vrouw, hartaandoening (hartfalen, ischemie, bradycardie, 2^e of 3^e graad AV block), elektrolytstoornissen (hypokaliëmie, hypomagnesiëmie), congenitale QT verlenging

Anti-aritmica	Vooraf disopyramide, kinidine, sotalol
Anti-emetica	Domperidon (opgelet bij > 30 mg/j), ondansetron (vooral hoge doses IV)
Antipsychotica	Vooraf droperidol, pimozide, sertindol en haloperidol in hoge doses
Antidepressiva	Tricyclische antidepressiva (vooral indien overdosis), citalopram et escitalopram
Anti-infectieuze middelen	Erythromycine (vooral IV), azithromycine, clarithromycine, telithromycine, moxifloxacin (in mindere mate ook met levofloxacin en ofloxacin)

Niet-exhaustieve lijst

Impliciete en expliciete hulpmiddelen

Complementair

Impliciet

MAI

- Gebaseerd op oordeel van de clinicus
- Lijst van vragen (subjectief)
- Voordelen
  - Houdt rekening met eigenheid van de patiënt
- Nadelen
  - Goede toepassing hangt af van kennis van de voorschrijver

Expliciet

BEERS

STOPP-START

- Gebaseerd op strikte criteria
- Lijsten van geneesmiddelen, met advies rond voorschrijven bij bepaalde pathologieën
- Voordelen
  - Duidelijk advies
- Nadelen
  - Weinig flexibel
  - Houdt geen rekening met de patiënt (karakteristieken/voorkeuren)

MAI – Medication Appropriateness Index

- Is er een verantwoorde **indicatie** voor het geneesmiddel?
- Is het geneesmiddel **doeltreffend**, is de keuze correct?
- Is de **dosis** juist?
- Zijn de **toedieningsweg** en de **frequentie** correct?
- Zijn er klinisch significante geneesmiddelen**interacties**?
- Is er een **contra-indicatie** voor het geneesmiddel (vanwege comorbiditeit)?
- Zijn de toedieningsweg en de frequentie **praktisch** voor de patiënt?
- Is er een **dubbele therapie**?
- Is de behandelings**duur** correct?
- Is er een **kosteneffectiever** geneesmiddel beschikbaar?

Houdt geen rekening met

- Ongewenste effecten
- Therapietrouw
- Underprescribing

Beers

Organ System/ Therapeutic Category/Drug(s)	Recommendation, Rationale, Quality of Evidence (QE) & Strength of Recommendation (SR)
<i>Central Nervous System</i>	
Antipsychotics, first- (conventional) and second- (atypical) generation <i>(see online for full list)</i>	Avoid use for behavioral problems of dementia unless non-pharmacologic options have failed and patient is threat to self or others. Increased risk of cerebrovascular accident (stroke) and mortality in persons with dementia. <i>QE = Moderate; SR = Strong</i>

- Houdt geen rekening met underprescribing
- Niet noodzakelijk conform met Belgische richtlijnen/geneesmiddelen

START-STOPP

STOPP = Screening Tool of Older Person's potentially inappropriate Prescriptions (≥ 65 jaar)

Bewegingsapparaat

NSAID

bij matige-ernstige hypertensie (matige: 160/100 - 179/109;
ernstige: $\geq 180/110$ mmHg) (risico verergering hypertensie)
bij hartfalen (risico verergering hartfalen)

START = Screening Tool to Alert doctors to Right Treatment

Cardiovasculair

ACE-inhibitoren

bij chronisch hartfalen

- Niet noodzakelijk conform met Belgische richtlijnen/geneesmiddelen
- Update momenteel lopende

Aanpak – Zinvol?

Weinig studies met harde eindpunten

Systematische kritische evaluatie van het geneesmiddelengebruik

- ↘ farmacotherapie gerelateerde problemen
- ↘ inappropriate prescribing
- ↘ ongewenste effecten
- Mogelijk ↘ ziekenhuisopnames

STUDIES

Stoppen van een chronisch geneesmiddel

- Stoppen psychofarmaca: ↘ vallen en ↗ cognitieve functie
- Stoppen antihypertensiva: normotensie behouden in 20-85% van de gevallen

STUDIES

Polyfarmacie – Aanpak

NHG 2012

Design	Populatie	Interventie	N/n	Eindpunten	Resultaten
SR (RCT's)	> 65 j > 5 <i>geneesmiddelen</i>	Geneesmiddelen evaluatie in de apotheek/huisartspraktijk. Apotheker steeds betrokken	15/10454	Farmacotherapie gerelateerde problemen	Daling
				Ziekenhuisopname	Niet eenduidig
				Levenskwaliteit	Geen effect
				Mortaliteit	Geen effect

Patterson 2012

Design	Populatie	Interventie	Duur	Eindpunten	Resultaten
SR (RCT's)	> 65 j > 1 <i>chronische pathologie</i>	Interventies gericht op appropriate prescribing vs gebruikelijke zorg	N=10	Ongewenste effecten	Daling
				Ziekenhuisopname	Niet eenduidig
				MAI score	Gemiddeld verschil -3.88 (IC95% -5.40 tot -2.35) in het voordeel van de interventie
				Inappropriate medication vlgs Beers	NS

Stoppen van geneesmiddelen

Zinvol?

Stop

Ostini 2011

Design	Populatie	Interventie	N/n	Resultaten
SR		Stoppen van benzodiazepines, diuretica en andere antihypertensiva, antipsychotica bij dementie Diverse interventies	15/10454	Effectief: - Patiënt actief betrokken - Schriftelijke herinneringen aan voorschrijvers - Voorlichtingsmateriaal voor patiënten - Direct consultcontact tussen patiënt en voorschrijver

Iyer 2008

Design	Populatie	Interventie	N/n	Eindpunten	Resultaten
SR (RCT's en obs)	> 65 j > 1 chronische pathologie	Stoppen van psychofarmaca	N=16 n=1184	Cognitie Valincidenten	SS ↗ SS ↘
		Stoppen van antihypertensiva	N=9 n=7188	Normotensie behouden Mortaliteit (5j)	20% - 85% NS
		Stoppen van diuretica	N=4 n=448	Afbouwen gelukt	Meerderheid van de patiënten zonder hartfalen

Stoppen van geneesmiddelen

Zinvol?

Stop

Garfinkel 2010

Design	Populatie	Interventie	N/n	Eindpunten	Resultaten
RCT	<i>Thuiswonende ouderen</i>	Good Palliative – Geriatric Practice algoritme	n=70	Aantal geneesmiddelen	Gemiddeld -4,4 geneesmiddelen/oudere
				Herstart wegens heroptreden klachten/indicatie	2% van de geneesmiddelen
				Globale gezondheidsverbetering (zelfrapportage)	88% meldt verbetering
				Overlijden of ongewenste effecten	NS

Stoppen van specifieke geneesmiddelen

Opgelet voor ontwenning of plots verergeren van de aandoening bij stoppen van

Cardiovasculair	• Middelen tegen angor (β-blokkers in het bijzonder) • Antihypertensiva (clonidine en methyldopa in het bijzonder) • Ace-inhibitoren en diuretica bij hartfalen
Hormonaal	• Glucocorticoïden aan hoge doses en na lang gebruik
Urogenitaal	• Anticholinergica
Zenuwstelsel	• Anticonvulsiva (gabapentine in het bijzonder) • Antidepressiva • Antiparkinsonmiddelen • Antipsychotica • Benzodiazepines • Cholinesterase-inhibitoren

Aspirine

Niet aanbevolen in primaire preventie

In secundaire preventie: 75-100 mg/d voldoende

- **Primaire preventie:**
risico/batenverhouding onduidelijk
- **Secundaire preventie:**
lagere dosis even werkzaam als hogere dosis

Aanbevolen bij

- Secundaire preventie
- Chronische VKF: mogelijk alternatief indien contra-indicatie voor anticoagulantia

PRIMAIRE
PREVENTIE

PRIMAIRE
PREVENTIE DIABETES

CHADS₂
CHA₂DS₂-VASC

CV

Aspirine 160mg

Stop

Indicatie ?	Neen: Geen cardiovasculaire antecedenten
Werkzaamheid?	• Risico/baten verhouding in primaire preventie : niet duidelijk
Veiligheid?	• STOPP: aspirine aan een dosis van > 150mg/dag Antecedent ulcera
Aanpassing?	-

Niet aanbevolen in primaire preventie

ASPIRINE

ASA – Werkzaamheid – Primaire preventie

Chevalier 2012 (Sheshasai 2012)

Design	Population	Intervention	N/n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>Mean age 57 Without previous coronary ischemia or stroke</i>	ASA vs pla	9/102621	Mean 6 y	Coronary events (prim)	NS
					Serious bleeding (prim)	OR=1.31 (95%CI 1.14-1.50) NNH=73/6y
					Non-fatal MI (sec)	OR=0.80 (95%CI 0.67-0.96) NNT= 162/6y NS in studies after 2000*
					Global mortality (sec)	OR=0.94 (95%IC 0,88-1,00) NS
					Fatal MI (sec)	NS
					Stroke (sec)	NS
					CV events (sec)	NS
					All bleedings (sec)	OR=1.7 (95%CI 1.17-2.46)

*Betere controle van andere CV risicofactoren (hypolipidemiërende middelen, antihypertensiva, rookstop, hygiëne en dieetmaatregelen)
OR=0,98 (IC à 95% de 0,84 à 1,14).

ASA – Werkzaamheid – Diabetes

Trialists collaboration 2002

Design	Population	Intervention	n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>High risk, including diabetes</i>	ASA vs control	4961		Vascular events	NS

De Berardis 2009

Design	Population	Intervention	n	Duration	Endpoints	Results
MA of RCTs	<i>Diabetes, No pre-existing cardiovascular disease</i>	ASA vs placebo or no treatment	9584		Major cv events	RR=0.90 (95%CI 0.81-1.00) NS
					Cardiovascular mortality	RR=0.94 (95%CI 0.72-1.23) NS
					All cause mortality	RR= 0.93 (95%CI 0.82-1.05) NS

VKF - Wie behandelen met oraal anticoagulans?

CHADS₂

Congestive heart failure	1
Hypertension	1
Age ≥ 75	1
Diabetes	1
Stroke (AVC/AIT)	2
Maximum score	6

CHA₂DS₂-VASc

Congestive heart failure or left ventricular dysfunction	1
Hypertension	1
Age ≥ 75	2
Diabetes	1
Stroke (CVA/TIA/Thrombo-embolie)	2
Vascular disease	1
Age 65-74 years	1
Sex category - Female	1
Maximum score	9

Indicatie ASA als antithromboticum

Consensus conferentie 2012

Als orale anticoagulantia niet kunnen gebruikt worden → ASA (75-325 mg/d of 125 mg/2 dagen)
Overwegen indien CHADS₂ = 0 of CHA₂DS₂-VASc = 0, in functie van het profiel van de patiënt

SIGN 2013

Anti-aggregantia enkel overwegen als patiënt anticoagulantia weigert

NHG 2013

ASA aanbevelen indien CI anticoagulans

ESC 2012

ASA enkel als patiënt anticoagulantia weigert en de associatie ASA + clopidogrel niet verdraagt

Antihypertensiva

Zinvol – streven naar $< 15/9$

- **≥ 60 -65 jaar**
  - $\searrow$ CV morbiditeit en mortaliteit, $\searrow$ totale mortaliteit
- **≥ 80 -85 jaar**
  - $\searrow$ CV morbiditeit en mortaliteit
  - Omgekeerde epidemiologie: systolische bloeddruk (SBD) $< 16-14 \leftrightarrow \nearrow$ mortaliteit
  - Matig tot hoge bloeddrukwaarden ($>147/72$) $\leftrightarrow$ minder lichamelijke beperkingen voor de ADL
  - Tragere cognitieve achteruitgang
- **Ongewenste effecten:** hypotensie, hypoperfusie, ...

Aanbevelingen

- R/ $\geq 16/10$
- > 65 jaar: streefwaarde 14/9
- > 80 jaar: streefwaarde 15/9 (goede conditie, streven naar systolische BD 15-14)
- Kwetsbare ouderen: evaluatie geval per geval
- Keuze medicatie: variabele richtlijnen

ESC 2013

Chloortalidon 25mg

Doorgaan

Indicatie?	Ja: Arteriële hypertensie, hartfalen • WZC Formularium: hypertensie: thiazidediuretica = 1^e keuze • WZC Formularium: hartfalen: symptomatische behandeling: diureticum; bij ouderen, voorzichtigheid geboden met lisdiuretica, een thiazide kan gekozen worden als eerste keuze antihypertensivum
Werkzaamheid?	• Hypertensie: diuretica = meest efficiënt in $\searrow$ risico hartfalen • Hartfalen: diuretica: $\searrow$ symptomen van hartfalen Ja, bloeddruk Paula 15/8, geen teken van hartfalen
Veiligheid?	• Hypotensie – hypoperfusie • $\searrow$ plasmaconcentratie magnesium
Aanpassing?	Neen, de bloeddruk en de symptomen zijn onder controle

ANTI
HYPERTENSIVA

R/ antihypertensivum is zinvol $\geq$ 65 jaar: $\searrow$ CV morbiditeit en mortaliteit

Streven naar BD < 15/9

Antihypertensiva

Antihyp

Recommendations	Class ^a	Level ^b
In elderly hypertensives with SBP ≥ 160 mmHg there is solid evidence to recommend reducing SBP to between 150 and 140 mmHg.	I	A
In fit elderly patients <80 years old antihypertensive treatment may be considered at SBP values ≥ 140 mmHg with a target SBP <140 mmHg if treatment is well tolerated.	IIb	C
In individuals older than 80 years with an initial SBP ≥ 160 mmHg it is recommended to reduce SBP to between 150 and 140 mmHg, provided they are in good physical and mental conditions.	I	B

In frail elderly patients, it is recommended to leave decisions on antihypertensive therapy to the treating physician, and based on monitoring of the clinical effects of treatment.	I	C
Continuation of well-tolerated antihypertensive treatment should be considered when a treated individual becomes octogenarian.	IIa	C
All hypertensive agents are recommended and can be used in the elderly, although diuretics and calcium antagonists may be preferred in isolated systolic hypertension.	I	A

A DBP target of <90 mmHg is always recommended, except in patients with diabetes, in whom values <85 mmHg are recommended. It should nevertheless be considered that DBP values between 80 and 85 mmHg are safe and well tolerated.

I

A

Statines

Bewezen werkzaamheid in secundaire preventie bij 65-80 jarigen

- **≥ 65 jaar tot +/-80 jaar**
  - Primaire preventie: mortaliteit: geen bewezen effect
morbiditeit: gegevens stemmen niet overeen
NS of $\searrow$ SS infarct en CVA (hoge NNT's)
➔ Evaluatie geval per geval (risiconiveau, comorbiditeit, levensverwachting, voorkeuren patiënt,...)
  - Secundaire preventie: $\searrow$ morbiditeit en mortaliteit (meerderheid gegevens)
Time until benefit: 1 à 2 jaar
- **≥ 80 jaar**
  - Heel weinig gegevens, niet significante resultaten
  - Omgekeerde epidemiologie: $\searrow$ cholesterol $\leftrightarrow$ $\nearrow$ mortaliteit
- **Voortzetten tot welke leeftijd?** geen antwoord in de geraadpleegde literatuur
- **Ongewenste effecten:** spieren, pezen, gewrichten, diabetes, cataract

OPVOLGING
ENZYMEN

INTERACTIES

ONGEWENSTE
EFFECTEN

VEILIGHEID
STUDIES

Atorvastatine 80mg

Te bespreken: stop of dosis ↘

Niet-medicamenteuze
maatregelen

Indicatie?	? • Primaire preventie, Tot chol 186 mg/dl, HDL chol 68 mg/dl, LDL chol 116 mg/dl, geen ernstige aandoening die de levensverwachting op korte termijn in gevaar brengt, autonoom, goede tolerantie van het statine • De termen van primaire en secundaire preventie worden alsmaar meer vervangen door risiconiveaus
Werkzaamheid?	• > 80 jaar: heel weinig gegevens, niet-significante resultaten, omgekeerde epidemiologie
Veiligheid?	• polyfarmacie • 2 majeure metabolisatiewegen: 3A4/A5 en P-gp waarvan P-gp geïnhibeerd door fluoxetine (krachtig) INTERACTIE Alternatieven: prava-, rosuvastatine
Aanpassing?	• ↘ dosis atorvastatine

STATINES

In primaire preventie: evaluatie geval per geval (risiconiveau, comorbiditeit, levensverwachting, voorkeuren patiënt,...)

Statines – Ongewenste effecten

Gastro-intestinale last (vaak)

Hoofdpijn, troebel zicht, duizeligheid, insomnia, dysgeusie

↗ CK, krampen, spieraandoeningen, rhabdomyolyse, tendinitis

MUSCULAIRE RISICOFACTOREN

↗ transaminasen, hepatitis (zeldzaam)

Diabetes

Pancreatitis, perifere polyneuropathie, interstitieel longlijden, pulmonaire fibrose (zeldzaam)

Overgevoelighedsreacties

Statines – Veiligheid – Studies

Intracerebrale bloeding of hemorragisch CVA

- Vs placebo: uiteenlopende gegevens

Nieuw gediagnosticeerde diabetes

- Vs placebo: ↗ risico
Dosisafhankelijk
- Statines onderling: verhoogde incidentie met ator-/simva-/rosu- vs pravastatine
- Hoge vs lage dosis: dosis-responsrelatie

Spierproblemen

- Vs placebo: evidentie myopathie
- Hoge vs lage dosis: geen associatie voor rhabdomyolyse

DETAILS

*Hackam 2011, Taylor 2013, Mantktelow 2009
Sattar 2010, Taylor 2013, Naci 2013, Wang 2012, Danaei 2013, Zaharan 2012
Zaharan 2012
Carter 2013
Preiss 2011, Ko 2013, Carter 2013
Taylor 2013, Taylor 2013
Naci 2013
Mills 2011*

Statines – Veiligheid – Studies

Intracerebrale bloeding of hemorragisch CVA

- Vs placebo: uiteenlopende gegevens

MA 23 NS RCT – MA 2 NS RCT – MA 2 SS RCT

Nieuw gediagnosticeerde diabetes

- Vs placebo: ↗ risico
Dosisafhankelijk
MA 13 SS RCT – MA 2 SS RCT – netwerk MA SS enkel voor rosuvastatine – 3 obs SS
1 obs SS
- Statines onderling: verhoogde incidentie met ator-/simva-/rosu- vs pravastatine
1 obs SS
- Hoge vs lage dosis: dosis-responsrelatie
MA 5 SS RCT – 1 obs NS – 1 obs SS

Spierproblemen

- Vs placebo: evidentie myopathie
MA 9 RCT myalgie NS - MA 6 RCT rhabdo NS
MA myalgie NS myopathie NS rhabdo NS
- Hoge vs lage dosis: geen associatie voor rhabdomyolyse
MA 6 RCT NS

*Hackam 2011, Taylor 2013, Mantktelow 2009
Sattar 2010, Taylor 2013, Naci 2013, Wang 2012, Danaei 2013, Zaharan 2012
Zaharan 2012
Carter 2013
Preiss 2011, Ko 2013, Carter 2013
Taylor 2013, Taylor 2013
Naci 2013
Mills 2011*

Statines – Veiligheid – Studies

Cognitieve functies

- Vs placebo: geen eenduidige resultaten

Cataract

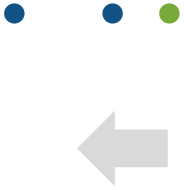
- Vs placebo/geen statine:
tegenstrijdige gegevens (ten voordele en ten nadele van de statines)

Kanker

- Vs placebo/geen statine: alle kankers: geen associatie
Bepaalde specifieke kankers: beschermend effect?

DETAILS

Statines – Veiligheid – Studies

Cognitieve functies

- Vs placebo: geen eenduidige resultaten

SR (RCT + obs) Dementie NS RCT, Obs SS tvv statine, Alzheimer Obs SS tvv stat,
MCI RCT NS Obs SS tvv stat, Cognitive performance NS

Cataract

- Vs placebo/geen statine:

tegenstrijdige gegevens (in het voordeel en in het nadeel van statines)

MA RCT+Obs SS tvv stat
1 obs SS tnv stat – 1 obs SS tnv stat – 1 obs SS tvv stat – 1 obs SS tvv stat

Kanker

- Vs placebo/geen statine: alle kankers: geen evidentie

Bepaalde specifieke kankers: beschermend effect?

4 MA NS RCT– 2 obs NS

Statines – Musculaire risicofactoren

- Vrouw
- Laag lichaamsgewicht/kleine lengte
- Oudere leeftijd
- Alcoholmisbruik
- Hoge dosis statine
- Nierdysfunctie
- Leverdysfunctie
- Peri-operatieve periode
- Hypothyroïdie
- Bestaande spieraandoening

Farmacodynamische geneesmiddeleninteracties		INTERACTIES	Farmacokinetische
Krampen: vooral door elektrolytstoornissen	Rhabdomyolyse		
• CV geneesmiddelen: diuretica, ACE-I, sartanen, beta-blokkers, ivabradine, nifedipine, fibraten • Bete-2-mimetica • Laxativa • Anti-parkinson-middelen (bromocryptine, tolcapone) • Corticoïden • Schildklierhormoon • Selectieve oestrogeen receptor modulatoren • Sommige anti-oestrogenen (tamoxifen,...) • Cytostatica • Strontiumrelaat • Sommige immunosuppressiva • Sommige hypoglykemiërende middelen (glitazones,...)	• Bepaalde hypolipemiërende middelen: fibraten, ezetimibe • Bepaalde neuroleptica • Bepaalde amfetamine-achtigen (bupropion,...) • Colchicine • Bepaalde anti-malaria-middelen (hydroxychloroquine, chloroquine) • Strontiumrelaat • Corticoïden • Bepaalde geneesmiddelen die elektrolytstoornissen veroorzaken (diuretica, laxativa, ...) • Naltrexone • Bepaalde antiretrovirale middelen, immunosuppressiva (ciclosporine, tacrolimus), antikanker (temsirolimus)	• Inhibitoren van CYP450	

Statines – Opvolging enzymen

Aanbevelingen verschillen

- Sommige doen geen uitspraak
- **Aanbevelingen CK**
  - Voor de start van een behandeling
    - Altijd, of
    - Enkel bij musculaire risicofactoren
  - Opvolging
    - Indien spierklachten
- **Aanbevelingen GPT**
  - Voor de start van een behandeling
    - Altijd, of
    - Enkel in geval van hepatische risicofactor
  - Opvolging
    - Periodisch (vb na 2-3 m, 12 m, en eventueel jaarlijks)
    - Enkel bij vermoeden van leverfalen

Statines - Interacties

Geneesmiddelen die krampen veroorzaken

Geneesmiddelen met risico van spieraandoeningen

MUSCULAIRE RISICOFACTOREN

3A4 inhibitoren: ↗ effect simvastatine en atorvastatine

- Macroliden (**clarithromycine**, **erythromycine**, **telithromycine**)
- Antimycotische azoles (fluconazol, **itraconazol**, **ketoconazol**, **posaconazol**, **voriconazol**)
- **Pompelmoes/pomelo**
- CV geneesmiddelen (amiodaron, **diltiazem**, nicardipine, **verapamil**)
- SSRI (fluoxetine, fluvoxamine)
- Linagliptine
- Antivirale middelen (**boceprevir**, **telaprevir**)
- Antiretrovirale middelen (atazanavir, darunavir, fosamprenavir, **indinavir**, lopinavir, **ritonavir**, saquinavir, tipranavir)

2C9 inhibitoren: ↗ effect fluvastatine (rosuvastatine partieel gemetaboliseerd door 2C9)

- **Voriconazol**
- SSRI (fluoxetine, **fluvoxamine**)
- cimetidine
- PPI (esomeprazol, lansoprazol, omeprazol)
- Ticlopidine
- Topiramaat

Vit K antagonisten: ↗ INR en risico van bloeding met alle statines

De krachtige inhibitoren zijn vet gedrukt

ACE-inhibitoren

START

Indicatie?	Ja: hartfalen • START: ACE-inhibitor bij chronisch hartfalen • WZC Formularium: hartfalen: pijler van de behandeling van hartfalen
Werkzaamheid?	• ↘ morbiditeit en mortaliteit • Geen bewijs van verschil in werkzaamheid tussen ACE-inhibitoren onderling • Behandeling met een lage dosis starten en langzaam opbouwen
Veiligheid?	
Aanpassing?	

START

Onderhoudsbehandeling hartfalen

Antidepressiva

Depressie: enkel bij ernstige majeure depressie

- Werkzaamheid klinisch relevant indien ernstige majeure depressie
- Ongewenste effecten en risico interacties
  - Centraal neurologische
  - Serotonerge, anticholinerge

Aanbevelingen

- Steeds psychotherapie voorstellen
- Preventie van herval bij ouderen: behandel 9-12 maand na remissie
- Geleidelijk afbouwen (min 4 weken)
- Indien R/ SSRI, 1^e keuze: sertraline
- indien R/ TCA, 1^e keuze: nortriptyline

Psych

VEILIGHEID

Fluoxetine 20mg

Stop – Geleidelijk verminderen

CGT

Indicatie ?	2012: ja: majeure depressie START: antidepressiva bij depressie (DSM-IV) indien psychotherapie niet effectief is of indien de patiënt geen psychotherapie wenst, minstens 3 maanden durend 2014: neen: in remissie sinds +/- 1 jaar
Werkzaamheid?	antidepressiva efficiënt bij ernstige majeure depressie Ja, Paula voelt zich momenteel goed
Veiligheid?	- Beers: History of falls or fractures: ... antipsychotics, benzodiazepines, non-benzodiazepine hypnotics, SSRIs: avoid unless safer alternatives are not available (ability to produce ataxia, impaired psychomotor function, syncope, and additional falls) - Beers: SSRIs: use with caution (may exacerbate or cause SIADH or hyponatremia) - ATCD ulcera (SSRI en GI bloeding) - polyfarmacie Alternatief: sertraline INTERACTIE - Ander anticholinergicum: olanzapine - Krachtige inhibitor van het metabolisme van atorvastatine en olanzapine (P-gp), matige inhibitor van ibuprofen (2C9, 2C19) Droge mond – constipatie

Preventie van herval bij ouderen: R/ 9-12 maanden na remissie

ANTIDEPRESSIVA

Antidepressiva – Veiligheid

	Tricyclische antidepressiva	SSRI
Ongewenste effecten	Suiciderisico Ongewenste neuropsychiatrische effecten, o.a. sedatie Daling van de convulsiedrempel Dervingsverschijnselen bij stoppen	
	Anticholinerge (en serotonerge) Ritmestoornissen, QT verlenging Orthostatische hypotensie (Seksuele problemen) (Hyponatremie)	Serotonerge (en anticholinerge) Seksuele problemen Gastro-intestinale: ook gastro-intestinale bloedingen Centraal neurologische: o.a. extrapiramidale effecten Hyponatremie QT verlenging (es)citalopram – (andere SSRI?)
Contra-indicaties	Gesloten hoek glaucoom Ritmestoornissen, infarct	
Interacties	Geneesmiddelen met anticholinerge effecten Bepaalde tricyclische zijn substraat van P450 ANTICHOLINERGICA	Geneesmiddelen met serotoninerge effecten (dextromethorfan, tramadol, triptanen, MAO-I,...) NSAID, ASA, antitrombotica Diuretica, antipsychotica Sommige SSRI inhiberen P450 • Fluoxetine, fluvoxamine: ↗ effect Vit K antag. • Andere SSRI: vermoedelijk ↗ effect Vit K antag.

Benzodiazepines

Te vermijden bij ouderen – Geen chronisch gebruik

Slaapstoornissen

- **Ongunstige risico/batenverhouding**
  - Werkzaamheid niet aangetoond bij chronisch gebruik
  - Gewenning, afhankelijkheid
  - ↗ valrisico, ↗ sedatie samen met andere sedativa, ...
- **Afbouw**
  - Is **mogelijk** in geval van chronisch gebruik bij ouderen
  - ↗ cognitieve en psychomotorische functies, ↘ vallen
- **Efficiënte niet-medicamenteuze hulpmiddelen (CGT)**

RISICO/BATEN

SLAAPCYCLUS

STUDIE AFBOW WZC
BELGIE

NIET
MEDICAMENTEUZE
HULPMIDDELEN

CGT

STUDIES NIET MED
HULP

Psych

Lorazepam 2,5mg

STOP

Niet-medicamenteuze maatregelen
Cognitieve gedragstherapie

Indicatie?	Neen: Paula slaapt momenteel 'normaal'
Werkzaamheid?	Niet aangetoond bij chronisch gebruik
Veiligheid?	- Beers: History of falls or fractures: ... antipsychotics, benzodiazepines, non-benzodiazepine hypnotics, SSRIs: avoid unless safer alternatives are not available (ability to produce ataxia, impaired psychomotor function, syncope, and additional falls) - STOPP: geneesmiddelen geassocieerd met een verhoogd risico op vallen: benzodiazepines (verlengde sedatie, verwardheid, balansverslechtering, vallen)
Aanpassing?	Als stoppen onmogelijk is: dosis ↘

Te vermijden bij ouderen – Geen chronisch gebruik

BENZODIAZEPINES

Benzodiazepines

Winst...

Snelle werking

↗ totale slaapduur: 1/2u - 1u per nacht

... maar beperkt

- ↘ inslaapduur: 5 min (PSG) tot 15 min (zelfrapportering)
- niet meer werkzaam na 1 – 2 w
- Geen gegevens over het functioneren overdag

Risico's

- Korte termijn: residueel effect (hangover), hoofdpijn, duizeligheid, nausea, moeheid, ongevallen incl. vallen, paradoxale reacties bij ouderen
- Lange termijn: cognitie
- Interacties: alcohol en middelen die het centraal zenuwstelsel onderdrukken
- Tolerantie – Afhankelijkheid – Ontwenning

Veranderingen slaappatroon:

- ↗ lichte slaap, ↘ REM-slaap en diepe slaap

Afbouw benzodiazepines ouderen

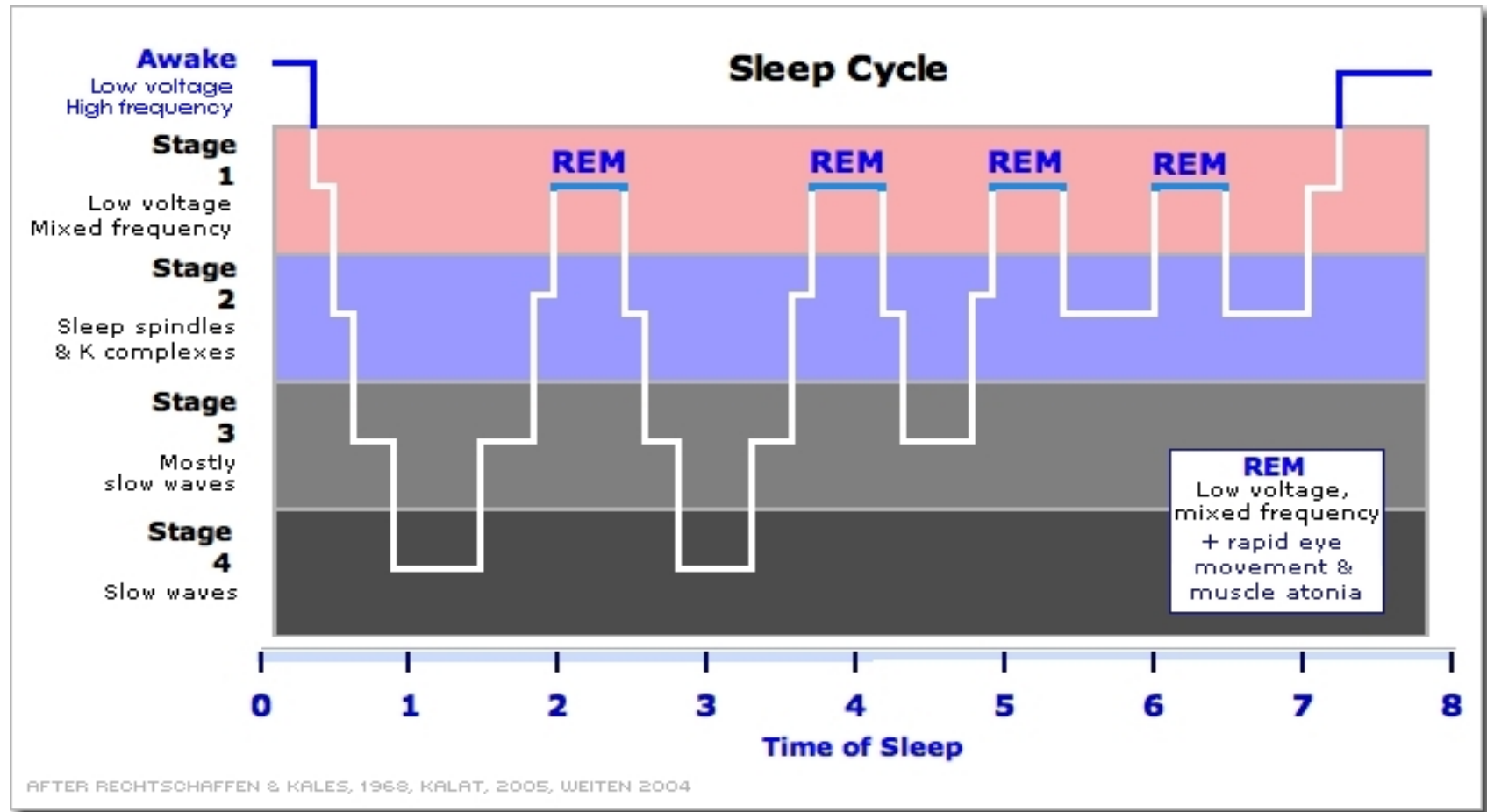
Habranken 1997						
Design	Populatie	Interventie	n	Eindpunten	Resultaten	Design
RCT	<i>Gemiddeld 84 jaar WZC Belgium</i>	Geleidelijk vervangen benzo door placebo vs verderzetten benzo	55	Interventie 5 w	Slaapkwaliteit(AR)	Vergeleken met begin, $\searrow$ slaapkwaliteit in de afbouwgroep tijdens afbouwen Verbetering na afbouwperiode
				Follow-up 1 j	Dervingsverschijnselen (AR)	Niet significant
					Dagelijks functioneren na 6 m (verpleging)	Afbouw: 1 persoon op 3 verbetert Controle: 1 persoon op 3 gaat achteruit 2x meer achteruitgang in controlegroep
					Mentaal functioneren en dagelijkse activiteiten na 1 jaar (verpleging)	Beter in afbouwgroep*
					Emotioneel en sociaal functioneren	Niet significant
AR = auto-rapport Verpleging = observatie door verpleging * In de afbouwgroep neemt 2/3 na 1 jaar nog placebo, 1/3 neemt hoofdzakelijk terug hypnoticum						

Insomnia ouderen – Niet-medicamenteuze hulp

Informereren van patiënt	Slaaphygiëne	Stimuluscontrole
Eerste 4 uur	Steeds op hetzelfde tijdstip opstaan	Pas gaan slapen wanneer men zich slaperig voelt
Ouderen • Minder uren • Minder diep • Frequenter ontwaken • Vroeger ontwaken	Vermijden om lang wakker te liggen in bed Het bed dient alleen om te slapen of te vrijen Vermijden van dutjes overdag ↳ alcohol, cafeïne, hypnotica Geen zware maaltijden vóór het slapengaan Slaapkamer: temperatuur, verluchting, verduistering Geen inspannende activiteiten enkele uren voor het slapengaan Lichte beweging in de vooravond kan wel Lichamelijke activiteit overdag is gewenst	Indien niet in slaap na 10-20 minuten → andere kamer: nuttige, ontspannende of vervelende activiteit (op voorhand aan denken) Pas terug naar bed als men zich slaperig voelt Indien nodig procedure herhalen
Slaap = natuurlijk gevolg van ontspanning		
Hypnotica • Ongewenste effecten • ↳ diepe slaap en REM-slaap		Volhouden gedurende 3 weken

Slaapcyclus

Insomnia - CGT

Werkzaamheid aangetoond

- Volwassenen en ouderen
- Combinatie van technieken, steeds educatieve en motivationele component
- Matige tot grote verbetering t.o.v. controlegroep
- Geen aanwijzingen dat bepaalde technieken beter werken dan andere
- Versus hypnotica: minstens evenveel effect, en effect beter behouden op langer termijn

Tijdelijk combineren met hypnotica?

- Kan op korte termijn werkzamer zijn dan monotherapie
- Op lange termijn kunnen hypnotica het effect van CGT verminderen

Insomnia ouderen – Niet-medicamenteuze hulp

Montgomery 2003

Design	Population	Intervention	N/n	Duur	Eindpunten	Resultaten
MA	<i>Ouderen Gemiddeld 66 jaar</i>	CGT	6/282	Studies max 1 jaar	Inslaapduur	NS
					WASO (ZR en PSG)	SS tot 3 mnd (⋈ 20-30 min)
					Totale slaapduur	Tegenstrijdige bevindingen
					Slaapefficiëntie	
					Emotioneel en sociaal functioneren	NS
					Pittsburgh Sleep Quality Index (0 -21)	Gemiddeld scoreverschil: 2,8 Groter effect interventie

WASO = wake after sleep onset (totale tijd dat de patiënt wakker ligt tussen het moment dat hij in slaap is gevallen en de laatste keer wakker worden); ZR = zelfrapportering; PSG = polysomnografie

Insomnia ouderen – Niet-medicamenteuze hulp

Partonen 2003

Design	Population	Intervention	N/n	Duur	Eindpunten	Resultaten
MA	<i>Ouderen Gemiddeld ≥ 60 jaar</i>	Restrictie vs Controle of placebo niet- med	3/254		Meerdere criteria waarvan Inslaapduur, Totale duur, efficiëntie, WASO, ...	Matig tot groot

McCurry 2007

Design	Population	Intervention	N/n	Duur	Eindpunten	Resultaten
MA	<i>Ouderen Gemiddeld ≥ 60 jaar</i>	CGT (kort of lang, indiv of groep) vs Wachtlijst of placebo nt-med of placebo med	7/316		Meerdere criteria waarvan Inslaapduur, Totale duur, efficiëntie, WASO, ...	Groot

WASO = wake after sleep onset (totale tijd dat de patiënt wakker ligt tussen het moment dat hij in slaap is gevallen en de laatste keer wakker worden). Slaapefficiëntie berekend met de slaapefficiëntie-index (SEI) = het aantal uren effectieve slaap wordt gedeeld door het aantal uren dat men in bed doorbrengt, en vermenigvuldigd met 100. Doorgaans voldoende slaapefficiëntie = een SEI van 80 tot 90

Insomnia ouderen – Niet-medicamenteuze hulp

Germain 2006

Design	Population	Intervention	n	Duur	Eindpunten	Resultaten
RCT	<i>Ouderen gemiddelde lft 70 jaar</i>	CGT kortdurend (2 sessies 45 min) vs Informatieoverdracht	35	4 wk behandeling	Remissie	53% vs 17% SS

Soeffing 2008

Design	Population	Intervention	n	Duur	Eindpunten	Resultaten
RCT	<i>50-85 jaar slapeloos ondanks chronisch gebruik</i>	slaapmedicatie CGT (slaapmedicatie niet wijzigen tijdens interventie) vs Placebo biofeedback	47		Inslaapduur	Matig 19 vs 31 min
					WASO	Matig 26 vs 38 min
					Slaapefficiëntie	Groot 87% vs 79%
					Functioneren overdag	NS

WASO = wake after sleep onset (totale tijd dat de patiënt wakker ligt tussen het moment dat hij in slaap is gevallen en de laatste keer wakker worden). Slaapefficiëntie berekend met de slaapefficiëntie-index (SEI) = het aantal uren effectieve slaap wordt gedeeld door het aantal uren dat men in bed doorbrengt, en vermenigvuldigd met 100. Doorgaans voldoende slaapefficiëntie = een SEI van 80 tot 90

Insomnia ouderen – Niet-medicamenteuze hulp

Buyse 2011

Design	Populatie	Interventie	n	Duur	Eindpunten	Resultaten
RCT	Gemiddeld 72 j	Korte gedragsinterventie (↘ tijd in bed , zelfde u opstaan, in bed enkel indien moe, in bed blijven enkel indien slapen) vs informatie over slaap	82	3w behandeling, evaluatie na 4 w	Subjectief: slaapkwaliteit, inslaapduur, WASO, slaap efficiëntie	SS beter met gedragstherapie
					Pittsburgh Sleep Quality Index	SS beter met gedragstherapie
					Parameters volgens PSG	NS

Morgan 2012

Design	Populatie	Interventie	n	Duur	Eindpunten	Resultaten
RCT	55-87 j	CGT self-help vs slaaphygiene	193		Pittsburgh Sleep Quality Index	SS beter met GT matig effect

WASO = wake after sleep onset (totale tijd dat de patiënt wakker ligt tussen het moment dat hij in slaap is gevallen en de laatste keer wakker worden). Slaapefficiëntie berekend met de slaapefficiëntie-index (SEI) = het aantal uren effectieve slaap wordt gedeeld door het aantal uren dat men in bed doorbrengt, en vermenigvuldigd met 100. Doorgaans voldoende slaapefficiëntie = een SEI van 80 tot 90

Neuroleptica – BPSD*

R/ enkel bij gevaar – Laagst mogelijke dosis – Gebruik > 3 maanden vermijden

- Beperkte **werkzaamheid**, op korte termijn (<12 wk)
- **Veiligheid**
  - ↗ mortaliteit, ↗ CVA
  - Cognitieve achteruitgang, extrapiramidale stoornissen, val en fracturen, veneuze trombose, pneumonie, anticholinergica, epilepsie, ↗ QT, type 2 diabetes, metabole ongewenste effecten,...
- **Mogelijk om te stoppen**
- **Niet-medicamenteuze alternatieven**

Om 1 overlijden te vermijden:
Number needed to stop = 4/1jaar

ANTI
CHOLINERGICA

AFBOUW
MOGELIJK

AFBOUW

R/ indien geen effect met niet-medicamenteuze maatregelen

R/ indien gevaar voor de patiënt en voor zijn omgeving

Prioritair stoppen bij ouderen en bij vasculaire dementie of CV aandoening

*Behavioural and psychological symptoms of dementia

Olanzapine 10mg

Psych

STOP

Niet-medicamenteuze maatregelen

Indicatie ?	Neen, de gedragsstoornissen zijn verdwenen, er werd geen poging ondernomen om een niet-medicamenteuze aanpak toe te passen, Paula vormt geen gevaar voor zichzelf en/of anderen
Werkzaamheid?	• Beperkte werkzaamheid neuroleptica
Veiligheid?	• Beers: antipsychotics/dementia & cognitive impairment: avoid use for behavioral problems of dementia unless non-pharmacologic options have failed and patient is threat to self or others (increased risk of cerebrovascular accident (stroke) and mortality in persons with dementia) • Beers: History of falls or fractures: antipsychotics, benzodiazepines, non-benzodiazepine hypnotics, SSRIs: avoid unless safer alternatives are not available (ataxia, impaired psychomotor function, syncope, and additional falls) • Beers: antipsychotics: use with caution (may exacerbate or cause SIADH or hyponatremia) • STOPP: geneesmiddelen geassocieerd met een verhoogd risico op vallen: neuroleptica (apraxie bij het stoppen en Parkinson-syndroom) • polyfarmacie • Ander anticholinergicum: fluoxetine • Drie metabolisatiewegen, drie geïnhibeerd door fluoxetine (P-gp, 1A2, 2D6), een derde geïnduceerd door omeprazol Paula heeft een verhoogd CV risico (hartfalen) Droge mond – Constipatie

INTERACTIE

NEUROLEPTICA

Neuroleptica - Afbouw

Afbouw is mogelijk

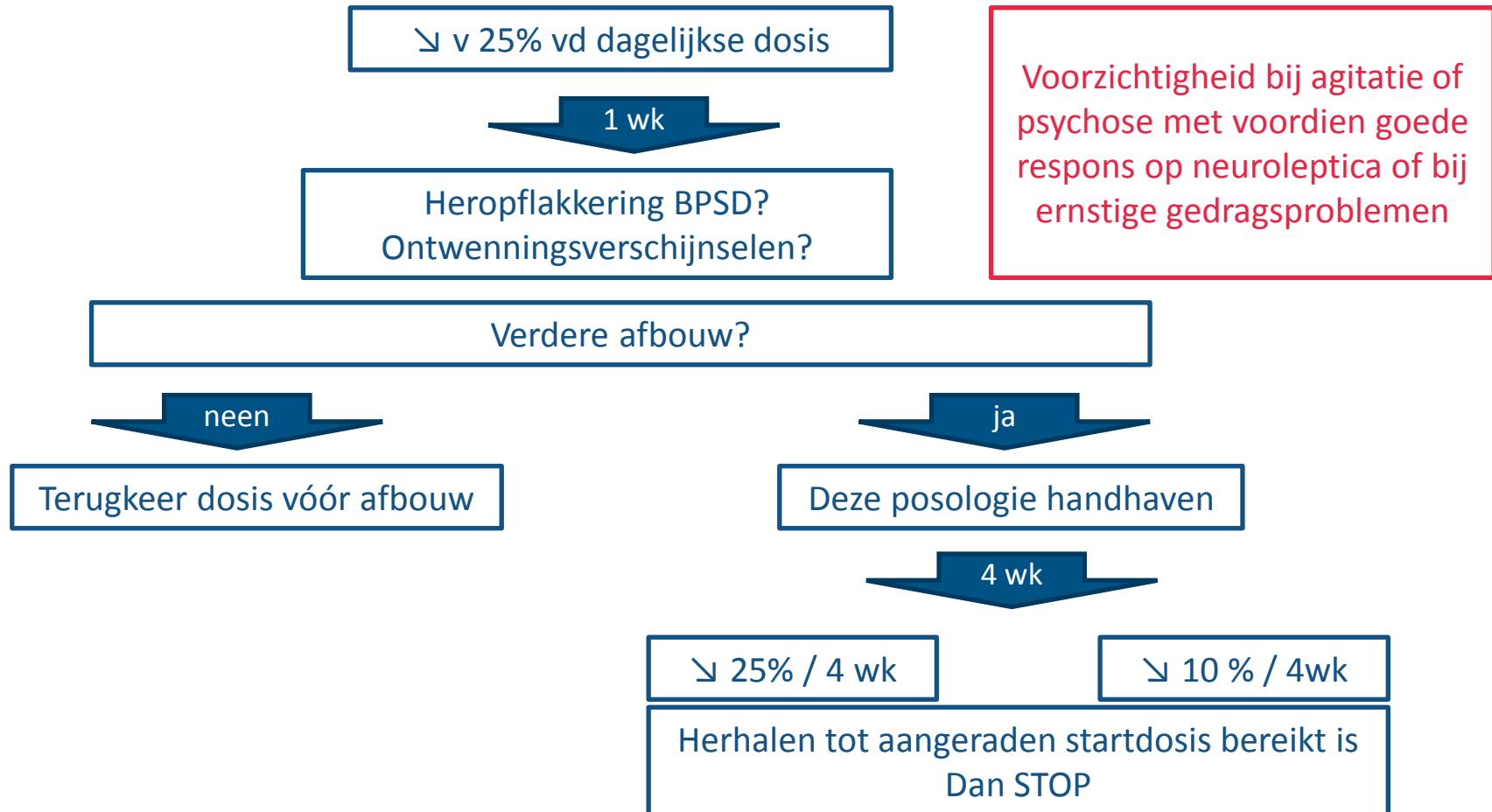
Declercq 2013

Design	Population	Intervention	N/n	Duration	Outcome	Results
SR of RCT's	65+ <i>Dementia + behavioral symptoms</i> <i>Chronic use of antipsychotic (>3 months) at fixed dosage</i> <i>Community or nursing homes</i>	Antipsychotic withdrawal Vs continuation of antipsychotics	9/606		Succes* of withdrawal (prim) No dropout of the trial due to worsening of neuropsychiatric symptoms Or No relapse to antipsychotic drug during the trial	8 trials: NS between groups 1 trial: shorter time to relapse (p=0.04) in favour of continuation group, in people with psychosis and agitation that responded to haloperidol 1 trial: increased risk of relapse in people with psychosis or agitation that responded to risperidone therapy before (p=0,004)
					Full NPI-Score (prim)	2 trials**: NS at 3 months

*Success rate is defined as ability to complete the study (i.e. no withdrawal due to worsening of NPS, or no relapse to antipsychotic drug use during the trial).

**Only two studies (Ballard The DART-AD Trial; Ballard 2004) used the same main outcome (i.e. the NPI (Neuropsychiatric Inventory)-score), and provided sufficient information to allow pooling of data.

Neuroleptica - Afbouw

Anticholinergica

Zoveel mogelijk te vermijden

- Centrale en perifere ongewenste effecten

Ouderen

- Gevoeliger aan centrale ongewenste effecten
- Verergering van cognitieve achteruitgang
- Hoger risico van interacties, vooral met andere middelen met anticholinerge werking

Indien nodig

- Dosis zo laag mogelijk (start met $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{2}$ van de normale dosis)
- Traag opbouwen, wees waakzaam voor ongewenste effecten

Contra-indicatie: kwetsbare ouderen

Psych

ANTI-
CHOLINERGICA

VEILIGHEID

Anticholinergica

Spijsvertering	Butylhyoscine, ranitidine, cimetidine, loperamide
Urinair	Behandeling van urge incontinentie
Respiratoir	Ipratropium, tiotropium
Neuro	Behandeling van ziekte van Parkinson Antidepressiva: vooral TCA, sommige SSRI (paroxetine) en MAO-I, mirtazapine, trazodon Antipsychotica: vooral fenothiazines (prothipendyl, levomepromazine), clozapine, haloperidol, olanzapine, pimozone, risperidon, quetiapine Anti-epileptica: carbamazepine, oxcarbazepine
Musculair	Baclofen, tizanidine
CV	Disopyramide
Pijn	Nefopam
Allergie	Antihistaminica: vooral promethazine, difenhydramine, chloorfenamine, cetirizine, loratadine, meclozine, hydroxyzine, clorpromazine

Anticholinergica – Veiligheid

Centrale ongewenste effecten	Duizeligheid en hoofdpijn; slapeloosheid; verwardheid, desoriëntatie, visuele hallucinaties, delier Geheugenproblemen; agitatie, irritabiliteit, agressiviteit
Perifere ongewenste effecten	Droge ogen, mydriase, visusstoornissen door accommodatiestoornissen, soms gesloten-hoek glaucoom Droge mond, dyspepsie, misselijkheid, constipatie Mictieproblemen, urineretentie; $\searrow$ transpiratie Voorbijgaande bradycardie gevolgd door tachycardie, hartfalen
Risicopatiënten	Ouderen: gevoeliger aan centrale effecten Patiënten gevoelig aan urineretentie (prostaathypertrofie, ...) Problemen met intestinale transit Nauwe iridocorneale hoek Cardiale geleidingsstoornissen
Contra-indicaties	Gesloten hoek glaucoom Gastro-oesofagale-reflux, pylorusstenose, ernstige colitis ulcerosa, intestinale atonie
Interacties	Additief anticholinerg effect bij associaties

ANTICHOLINERGICA

NSAID

Indien onvoldoende respons op paracetamol

- **Versus paracetamol ->Risico/baten verhouding minder gunstig**
  - Werkzamer, maar beperkte meerwaarde, studies korte termijn

Risico gastro-intestinaal - cardiovasculair - renaal
Geef zo kort mogelijk – Doseer zo laag mogelijk

- **NSAID's onderling**
  - Werkzaamheid: geen verschil tussen NSAID's
  - **1^e keuze gebaseerd op veiligheidsprofiel, farmacovigilantie, prijs**

Ibuprofen – Aanbeveling: max 1200mg/d

+ PPI indien gastro-intestinale risicofactor

Ideaal geen NSAID bij cardiovasculaire pathologie/risicofactor

Osteo

COX-2 'SELECTIEF'

Ibuprofen 600mg

Osteo

Stop – Alternatief: paracetamol

Niet-medicamenteuze aanpak

Indicatie?	Ja: pijn door artrose
Werkzaamheid?	• ∟ pijn De pijnsymptomen van Paula zijn voldoende onder controle met episodische inname ibuprofen
Veiligheid?	• STOPP: NSAID bij peptisch ulcus in de anamnese of bij gastro-intestinale bloeding zonder associatie van een H2-antagonist, van een PPI of van misoprostol (risico op recidief ulcus). • STOPP: NSAID bij matige-ernstige arteriële hypertensie (matige: 160/100 - 179/109; ernstige: ≥180/110mmHg) (risico exacerbatie hypertensie). • STOPP: NSAID bij hartfalen (risico verergering hartfalen) • STOPP: NSAID gebruik > 3 maanden voor symptoombestrijding van milde osteoartritis (voorkeur eenvoudige pijnstiller) • Beers: heart failure: NSAIDs and COX-2 inhibitors: avoid (potential to promote fluid retention and/or exacerbate heart failure) • Beers: non-COX-selective NSAIDs, oral: avoid chronic use unless other alternatives are not effective and patient can take gastroprotective agent (proton-pump inhibitor or misoprostol) • Beers: history of gastric or duodenal ulcers: non-COX-2 selective NSAIDs: avoid unless other alternatives are not effective and patient can take gastroprotective agent (proton-pump inhibitor or misoprostol) (may exacerbate existing ulcers or cause new/additional ulcers). • polyfarmacie: twee metabolisatiewegen, geïnhibeerd door fluoxetine Arteriële hypertensie, hartfalen, ATCD ulcus, nierinsufficiëntie

NSAID

INTERACTIE

COX-2 'selectieve' NSAID's

Gastro-intestinaal

- **Versus klassieke NSAID's**
  - ⊃ gastro-duodenale ulcera met COX-2 'selectieve'
  - ⊃ ulcuscomplicaties met celecoxib maar niet op lange termijn (12 maand)
  - Ulcuscomplicaties etoricoxib: niet statistisch significant verschillend (18m)
- **Versus klassieke NSAID's + PPI**
  - geen statistisch significant verschil of klinisch niet relevant

Cardiovasculair

- **Rofecoxib:** ↗ CV events (waaronder myocardinfarct) → teruggetrokken van de markt
- **Etoricoxib:** ↗ cardiovasculaire events (RR=2,72 95%BI 1,18 tot 6,27) vs naproxen
↗ cardiovasculair risico → FDA weigerde goedkeuring
- **Celecoxib:** ↗ myocardinfarct (RR= 1,77 95%BI 1,00 – 3,11) vs klassieke NSAID's
6 studies vroegtijdig afgebroken oww verhoogd risico CV events

Absolute contra- indicaties	Ischemisch hartlijden, antecedenten van CVA, perifeer vaatlijden Matig hartfalen Etoricoxib: ook niet-gecontroleerde hypertensie

Paracetamol

Osteo

START

Indicatie?	Ja: pijn door artrose		
Werkzaamheid?	• Pijn ↘		
Veiligheid?	• Hepatotoxiciteit		
	Maximale dosis	Zonder risicofactoren	Met risicofactoren
	Acuut	4g/d	3g/d
	Chronisch (>1maand)	2,5g/d	2g/d
Aanpassing?			

= 1^e keuze bij pijn door artrose

Bisfosfonaten + Ca/Vit D

= 1^e keuze bij hoog risico van fractuur

- Meest/best bestudeerde medicatie - Langste ervaring
- Werkzaam bij personen met hoog risico van fractuur
  - Alendroninezuur, risedronaat, zoledroninezuur:
werkzaamheid aangetoond bij niet-vertebrale fracturen
- Positieve risico-batenverhouding
- Studies: altijd + Ca/Vit D

Osteo

VEILIGHEID

Bisfosfonaat + Ca/Vit D

Osteo

Te bespreken

Niet-medicamenteuze maatregelen

Indicatie?	Ja: antecedent broosheidsfractuur Polsfractuur (1994) Vertebrale fractuur (2014)
Werkzaamheid?	• Alendroninezuur, risedronaat, zoledroninezuur: werkzaamheid aangetoond bij niet-vertebrale fracturen
Veiligheid?	• Tolerantie • Polyfarmacie • Mogelijke ↗ van de gastro-intestinale en renale ongewenste effecten bij gelijktijdig gebruik NSAID

BISFOSFONATEN
+Ca/VIT D

Bisfosfonaten

Ongewenste effecten	Contra-indicaties/Voorzorgen	Interacties
Vaak (1-10%): • Per os: diarree, dyspepsie, buikpijn • IV: infuusreacties (koorts, pijn, artralgie) Zelden maar ernstig: • Slokdarmulcera (vooral met alendroninezuur) • Kaakbeenecrose (niet bewezen causaliteit) • Voorkamerfibrillatie (niet bewezen causaliteit) • Bot- en spierpijn • Atypische fracturen • Zoledroninezuur: na IV toediening $\searrow$ nierfunctie tot acute nierinsufficiëntie	Contra-indicaties • Hypocalcemie • Ernstige nierinsufficiëntie • Factoren die de lediging van de oesophagus kunnen vertragen • Zoledroninezuur CI indien GFR < 30 ml/min of ernstig vitamine D-tekort. Voorzorgen • Tandzorg met behandeling indien nodig, goede mondhygiëne tijdens behandeling, conservatieve tandzorg • Per os: min 100 ml (niet bruisend) water, wacht 1 u of tot na eten om te gaan liggen • Zoledroninezuur: patiënt vooraf goed hydrateren, vooraf nierfunctie controleren	$\searrow$ absorptie (per os) mogelijk door • inname samen met voedsel • Middelen die aluminium, calcium, ijzer of magnesium bevatten waaronder antacida, minerale supplementen en sommige osmotische laxativa Mogelijke $\nearrow$ ongewenste gastro-intestinale en renale effecten door gelijktijdig gebruik NSAID met bepaalde bisfosfonaten Zoledronaat geëlimineerd via nieren → opgelet indien gebruik met geneesmiddelen die belangrijke invloed hebben op nierfunctie (bv. Bepaalde aminoglycosiden of diuretica)

PPI

STOP PPI na maximum 8 weken behandeling voor ulcuslijden

- Ongewenste effecten
  - ↗ osteoporotische fractuur, vooral bij hoge dosis en langdurig gebruik (>7 jaar)
  - ↗ Clostridium difficile infectie
  - ↗ pneumonieën
  - ↘ plasmaconcentratie magnesium

Aanbevelingen

- Intermittent gebruik: functionele dyspepsie, maagprotectie
- Tijdelijk gebruik: duodenumulcus (4 wk), maagulcus (4 tot max. 8 wk)
- Lange termijn: bij bewezen refluxziekte

Omeprazol 20mg

Stop

Niet-medicamenteuze maatregelen

Indicatie?	Neen: maagulcus: 2013 • STOPP PPI bij maximale therapeutische dosis > 8 weken bij ulcuslijden Ja, bij voortzetten NSAID • Beers: NSAID's: avoid chronic use unless other alternatives are not effective and patient can take gastroprotective agent (proton-pump inhibitor or misoprostol).
Werkzaamheid?	• PPI peptisch ulcus: genezingspercentage 70-90% na 4w, ↗ percentage bij +2w Ja, Paula heeft geen maagklachten
Veiligheid?	• ↗ osteoporotische fractuur • ↗ Clostridium difficile infecties • ↗ pneumonieën • ↘ plasmaconcentratie magnesium • polyfarmacie: krachtige inhibitor van één (mineure) van de twee metabolisatiewegen van ibuprofen, krachtige inductor van een (majeure) van de drie metabolisatiewegen van olanzapine) Droge mond, constipatie, verhoogd risico hypomagnesiëmie met chloortalidon, antecedent fracturen

PPI

INTERACTIE

STOP PPI na maximum 8 weken behandeling voor ulcuslijden

Behandelingen Paula stoppen

Volgens prioriteit		
Afbouw		Plots
Olanzapine 10 mg (SIGN 2012)	7,5 mg 4 wk	NSAID - ASA
	⋮ 1 mg/4 wk ⋮ 2,5 mg/4 wk	
	Tot 5 mg	
	Stop	
Lorazepam 2,5 mg (geen consensus over een bepaald afbouwschema)	2 mg	
	1,5 mg	
	1 mg	
	0,5 mg	
Fluoxetine 20 mg (SKP: afbouw min over 2w) (Guidelines: afbouw min over 4 wk)	10	
Omeprazol 20 mg (NHG: afbouw min 3w)	10 mg 4-8 wk	Atorvastatine
	stop	

Farmacokinetische interacties - Paula

Atorvastatine, ibuprofen en olanzapine: metabolisatie
Fluoxetine en omeprazol: inhibitie

Majeure metabolisatiewegen
Mineure

Krachtige inhibitoren
Matige

Krachtige inductoren
Matige

atorvastatine
fluoxétine
ibuprofène
olanzapine
oméprazole

fluoxétine
oméprazole

oméprazole

	1A2	2B6	2C8	2C9	2C19	2D6	2E1	3A4/5	PgP
atorvastatine									
fluoxétine						!			
ibuprofène									
olanzapine									
oméprazole									
fluoxétine									
oméprazole									
oméprazole									

Referenties

- (Afilalo 2008) Afilalo J, Duque G, Steele R et al. Statins for secondary prevention in elderly patients: a hierarchical bayesian meta-analysis. J Am Coll Cardiol 2008;51:37-45.
- (AGS 2012). American Geriatrics Society. American Geriatrics society Updated Beers Criteria for Potentially Inappropriate Medication Use in Older Adults 2012. JAGS, DOI: 10.1111/j.1532-5415.2012.03923.x
- Anthierens 2010) Anthierens S. BMC Family Practice 2010,11:65 doi:10.1186/1471-2296-11-65.
- (Avorn 2007) Avorn J. Keeping science on top in drug evaluation. N Engl J Med 357:633-5.
- (Ballard 2009). Ballard C, Hanney ML, Theodoulou M et al. The dementia antipsychotic withdrawal trial (DART-AD): long-term follow-up of a randomised placebo controlled trial. Lancet Neurology 2009;8:151.
- (Ballard 2010). Ballard C, Creese B, Corbett A, Aarsland D. Atypical antipsychotics for the treatment of behavioral and psychological symptoms in dementia, with a particular focus on longer term outcomes and mortality. Expert Opin Drug Saf 2010;10:35-43.
- (Bansal 2012) Bansal D, Undela K, D'Cruz S, Schifano F. Statin use and risk of prostate cancer: a meta-analysis of observational studies. PloS one 2012;7(10):e46691.
- (Barker 2004) Barker MJ. Et al. Cognitive effects of long-term benzodiazepine use. CNS Drugs 2004;18:37-48.
- (Barry 2007) Barry PJ et al. START (screening tool to alert doctors to the right treatment)-an evidence-based screening tool to detect prescribing omissions in elderly patients. Age and Ageing 2007;36:632-8.

- (Barry 2007) Barry PJ1, Gallagher P, Ryan C, O'mahony D. START (screening tool to alert doctors to the right treatment)--an evidence-based screening tool to detect prescribing omissions in elderly patients. *Age ageing* 2007 nov;36(6):632-8. *EPUB* 2007 sep 19.
- (BCFI 2004) BCFI. Waarschuwing in verband met atypische neuroleptica bij bejaarde demente patiënten. *Folia Pharmacotherapeutica* 2004;31,33.
- (BCFI 2006) BCFI. Overschakelen van de ene specialiteit naar de andere: enkele commentaren. *Folia Pharmacotherapeutica* 2006;33,15-6.
- (BCFI 2007) BCFI. Preventie en behandeling van postmenopauzale osteoporose. *Folia Pharmacotherapeutica* 2007;34,55-9.
- (BCFI 2009) BCFI. Antipsychotica: recente gegevens over doeltreffendheid en ongewenste effecten. *Folia Pharmacotherapeutica* 2009;36,46.
- (BCFI 2010) BCFI. Nierfunctie en geneesmiddelen. *Folia Pharmacotherapeutica* 2010;37,64.
- (BCFI 2011) BCFI. Aanpak van urine-incontinentie. *Fiche de transparence* 2011.
- (BCFI 2011) BCFI. Geneesmiddelenbewaking: levertoxiciteit van paracetamol aan therapeutische dosis bij risicopatiënten. *Folia Pharmacotherapeutica* 2011;38,36.
- (BCFI 2012) BCFI. Gecommentarieerd Geneesmiddelenrepertorium www.bcfi.be
- (BCFI 2013) BCFI. Gecommentarieerd Geneesmiddelenrepertorium www.bcfi.be
- (BCFI 2014) BCFI. Gecommentarieerd Geneesmiddelenrepertorium www.bcfi.be
- (Beckett 2008) Beckett NS, Peters R, Fletcher AE et al; HYVET study group. Treatment of hypertension in patients 80 years of age or older. *N Engl J Med* 2008;358:1887-98.

- (Black 2007) Black D, Delmas P & Eastell R. Once-yearly zoledronic acid for treatment of postmenopausal osteoporosis. *N Engl J Med* 356:1809-22.
- (Boland 2007) Boland B. et al. Aanbeveling voor geode medische praktijkvoering. Globaal cardiovasculair risicobeheer. *Huisarts Nu* september 2007;36(7).
- (Brugts 2009) Brugts JJ, Yetgin T, Hoeks SE et al. The benefits of statins in people without established cardiovascular disease but with cardiovascular risk factors: meta-analysis of randomised controlled trials. *BMJ* 2009;338:b2376. Doi: 0.1136/bmj.b2376.
- (Buscemi 2005) Buscemi N. et al. Manifestations and Management of Chronic Insomnia in Adults. Evidence Report/Technology Assessment No. 125. *AHRQ Publication* No. 05-E021-2. June 2005.
- (Buysse 2011) Buysse DJ. et al. Efficacy of brief behavioral treatment for chronic insomnia in older adults. *Arch Intern Med* 2011;171:887-95.
- (Campbell 2007) Campbell CL et al. Aspirin dose for the prevention of cardiovascular disease: a systematic review. *JAMA* 2007;297:2018-24.
- (Carter 2013) Carter AA, Gomes T, Camacho X, Juurlink DN, Shah BR, Mamdani MM. Risk of incident diabetes among patients treated with statins: population based study. *BMJ* 2013;346:f2610.
- (CBO 2007). Richtlijn diagnostiek en behandeling van heup- en knieartrose.
- (CBO 2011) Kwaliteitsinstituut voor de Gezondheidszorg CBO. Multidisciplinaire richtlijn cardiovasculair risicomanagement. Herziening 2011.
- (Chen 2008) Chen Y-F, J. P. Cyclooxygenase-2 selective non-steroidal anti-inflammatory drugs for osteoarthritis and rheumatoid arthritis: a systematic review and economic evaluation. *Health Technol Assess*,12 (11).

- (Chevalier 2012) Chevalier P. Heeft aspirine nut in primaire preventie? *Minerva* 2012;11(3): 28-29. <http://www.minerva-ebm.be/nl/article.asp?id=2167>
- (Chevalier 2008) Chevalier P. Cardiovasculair risico van celecoxib. *Minerva*,7(8):120-1.
- (Chou 2011) Chou R, M. M. Analgesics for Osteoarthritis: An Update of the 2006 Comparative Effectiveness Review. *Agency for Healthcare Research and Quality*.
- (CKS 2008) Clinical Knowledge Summaries. Lipid modification – CVD prevention. Last revised December 2008. <http://cks.nice.org.uk/lipid-modification-cvd-prevention>
- (CKS 2009) Clinical Knowledge Summaries. Incontinence – urinary, in women. Update june 2009. www.cks.nhs.uk
- (Crandall 2012) Crandall C, Newberry S, Gellad W. Treatment to prevent fractures in men and women with low bone density or osteoporosis: update of a 2007 report.
- (CTT 2012) Cholesterol Treatment Trialists C, Mihaylova B, Emberson J, Blackwell L, Keech A, Simes J, et al. The effects of lowering LDL cholesterol with statin therapy in people at low risk of vascular disease: meta-analysis of individual data from 27 randomised trials. *Lancet*. 2012;380(9841):581-90.
- (Cui 2012) Cui X, Xie Y, Chen M, Li J, Liao X, Shen J, et al. Statin use and risk of pancreatic cancer: a meta-analysis. *Cancer causes & control: CCC*. 2012;23(7):1099-111.
- (Dalleur 2011) Dalleur O, Spinewine A, Henrard S, Losseau C, Speybroeck N, Boland B. Prescribing Omissions according to START and related hospital admission in geriatric patients. 4ème Symposium interdisciplinaire de recherche sur le vieillissement. Bruxelles 29/09/2011.
- (Dalleur 2012) Dalleur O. et al. Updated Beers Criteria: Greater applicability to Europe? *JAGS* 2012 0:1-2.

- (Danaei 2013) Danaei G, Garcia Rodriguez LA, Fernandez Cantero O, Hernan MA. Statins and risk of diabetes: an analysis of electronic medical records to evaluate possible bias due to differential survival. *Diabetes care* 2013;36(5):1236-40.
- (De Berardis 2009) De Berardis G1, Sacco M, Strippoli GF, Pellegrini F, Graziano G, Tognoni G, Nicolucci A. Aspirin for primary prevention of cardiovascular events in people with diabetes: meta-analysis of randomised controlled trials. *BMJ* 2009 Nov 6;339:b4531. doi: 10.1136/bmj.b4531.
- (De Vries 2006) De Vries et al. Farmacotherapie op Maat, 2006.
- (Declercq 2006) Declercq T et al. Recommandation de Bonne Pratique. Insomnie: Recommandation en première ligne de soins. SSMG 2006.
- (Declercq 2013) Declercq T, Petrovic M, Azermai M, Vanderstichele R, De sutter AIM, Van driel ML, Christiaens T. Withdrawal versus continuation of chronic antipsychotic drugs for behavioural and psychological symptoms in older people with dementia. *Cochrane Database of systematic reviews* 2013, issue 3. Art. No.: cd007726. Doi: 10.1002 /14651858.cd007726. Pub2.
- (Deng 2013) Deng Z, Zhang S, Yi L, Chen S. Can statins reduce risk of lung cancer, especially among elderly people? A meta-analysis. *Chinese journal of cancer research = Chung-kuo yen cheng yen chiu*. 2013;25(6):679-88.
- (Domus 2009)
http://www.ssmg.be/images/ssmg/files/Recommandations_de_bonne_pratique/Hypertension_2009.pdf
- (Domus Medica 2007) Boland B, Christiaens T, Goderis G et al. Globaal cardiovasculair risicobeheer. Aanbeveling voor goede praktijkvoering Domus Medica. *Huisarts Nu* 2007;36:339-69.

- (EMA 2011). EMA concludes class review of bisphosphonates and atypical fractures. (www.ema.europa.eu).
- (Eorn 2011) Eom C-S, Jeon CY, Lim J-W et al. Use of acid-suppressive drugs and risk of pneumonia: systematic review and meta-analysis. *CMAJ* 2011;183:310-9.
- (ESC 2011) Reiner Z, Catapano AL, De Backer G et al. ECS/EAS guidelines for the management of dyslipidaemias. *Eur Heart J* 2011;32:1769-1818.
- (ESC 2012) Camm J, Lip GYH, De Caterina R, et al. 2012 focused update of the ESC Guidelines for the management of atrial fibrillation. An update of the 2010 ESC Guidelines for the management of atrial fibrillation. Developed with the special contribution of the European Heart Rhythm Association. *Eur Heart J* 2012;doi:10.1093
- (ESC 2013). Mancia G, Fagard R, Narkiewicz K et al. 2013 ESH/ESC guidelines for the management of arterial hypertension: the task force for the management of arterial hypertension (ESH) and of the European Society of Cardiology (ESC). *Eur Heart J* doi:10.1093/eurheartj/ehs151. ESC 2013: <http://eurheartj.oxfordjournals.org/content/34/28/2159.full.pdf>
- (FDA 2011) FDA. Drug safety communication: possible increased risk of fractures of the hip, wrist and spine with the use of proton pump inhibitors. 25/05/10 (update 23/03/11) via www.fda.gov.
- (FK) Farmacotherapeutisch Kompas. <http://www.farmacotherapeutischkompas.nl/voorna/i/inl%20geneesmiddelen%20bij%20ouderen.asp#09002b678050f173>
- (Foody 2006) Foody JM, Rathore SS, Galusha D et al. Hydroxymethylglutaryl-coa reductase inhibitors in older persons with acute myocardial infarction: evidence for an age-statin interaction. *J Am Geriatr Soc* 2006;54:421-30.

- (Fournier 2010) Fournier J. et al. Antidepressant drug effects and depression severity: a patient-level meta-analysis. *JAMA* 303,47-53.
- (Gage 2001) Gage BF, Waterman AD, Shannon W, Boechler M, Rich MW, Radford MJ. Validation of clinical classification schemes for predicting stroke: results from the National Registry of Atrial Fibrillation. *JAMA* 2001;285:2864–70.
- (Garfinkel 2010) Garfinkel D et al. Feasibility study of a systematic approach for Discontinuation of Multiple Medications in Older Adults. *Arch Intern Med* 2010, vol 170 (NO.18), oct 11, p 1648-54.
- (Germain 2006) Germain A et al. Effects of a brief behavioral treatment for late-life insomnia: preliminary findings. *J Clin Sleep Med* 2006; 4:403-6.
- (Glass 2005) Glass J et al. Sedative hypnotics in older people with insomnia: meta-analysis of risks and benefits. *BMJ* 2005;331:1169-73.
- (Glynn 2010) Glynn RJ, Koenig W, Nordestgaard BG et al. Rosuvastatin for primary prevention in older persons with elevated c-reactive protein and low to average low-density lipoprotein cholesterol levels: exploratory analysis of a randomized trial. *Ann Intern Med* 2010;152:488-96.
- (Gonzalez 2010) Gonzalez ELM, P. P. Variability Among Nonsteroidal Antiinflammatory Drugs in Risk of Upper Gastrointestinal Bleeding. *Arthritis & Rheumatism*,62:1592-601.
- (Graziano 2002) Graziano O et al. Adverse Drug Reactions as Cause of Hospital Admissions: Results from the Italian Group of Pharmacoepidemiology in the Elderly (GIFA). *JAGS* 2002;50:1962-8.
- (Habraken 1997) Habraken H et al. Gradual withdrawal from benzodiazepines in residents of homes for the elderly: experience and suggestions for future research. *EJCP* 1997;51:355-8.

- (Hackam 2011) Hackam DG, Woodward M, Newby LK, Bhatt DL, Shao M, Smith EE, et al. Statins and intracerebral hemorrhage: collaborative systematic review and meta-analysis. *Circulation*. 2011;124(20):2233-42.
- (Hajjar 2007) Hajjar ER et al. Polypharmacy in elderly patients. *American Journal of Geriatric Psychiatry* 2007;5(4):345–51.
- (Henry 1996) Henry D, L. L.-Y. Variability in risk of gastrointestinal complications with individual non-steroidal anti-inflammatory drugs: results of a collaborative meta-analysis. *BMJ*,312:1563-6.
- (Heyrman 2008) Heyrman J. et al. Depressie bij volwassenen: aanpak door de huisarts. *Huisarts Nu*; 37,284-317.
- (Hippisley-Cox 2010) Hippisley-Cox J, Coupland C. Unintended effects of statins in men and women in England and Wales: population based cohort study using the QResearch database. *BMJ* 2010;340:c2197.
- (Holbrook 2000) Holbrook AM et al. Meta-analysis of benzodiazepine use in the treatment of insomnia. *CMAJ* 2000; 162:225-33.
- (HUG 2012) Centre d'informations thérapeutique et de pharmacovigilance, Service de pharmacologie et toxicologie cliniques, Hôpitaux Universitaires, Genève www.pharmacoclin.ch Juin 2012.
- (RIZIV 2012) Juryrapport (lange tekst). Doelmatige medicamenteuze aanpak bij preventie en bij behandeling van cerebrovasculaire pathologieën in de eerstelijnsgezondheidszorg. Consensusvergadering 10 mei 2012.
- (Jacobs 2011) Jacobs EJ, Newton CC, Thun MJ, Gapstur SM. Long-term use of cholesterol-lowering drugs and cancer incidence in a large United States cohort. *Cancer research* 2011;71(5):1763-71.

- (Jerdi 2004) Jerdi. La glycoprotéine P: un transporteur de médicaments à ne pas négliger. *Revue Médicale Suisse*;524.
- (Kales 1991) Kales A et al. Rebound insomnia after only brief and intermittent use of rapidly eliminated benzodiazepines. *Clin Pharmacol Ther* 1991;49:468-76.
- (Klein 2006) Klein BE, Klein R, Lee KE, Grady LM. Statin use and incident nuclear cataract. *JAMA: the journal of the American Medical Association*. 2006;295(23):2752-8.
- (Ko 2013) Ko DT, Wijeyesundera HC, Jackevicius CA, Yousef A, Wang J, Tu JV. Diabetes mellitus and cardiovascular events in older patients with myocardial infarction prescribed intensive-dose and moderate-dose statins. *Circulation Cardiovascular quality and outcomes*. 2013;6(3):315-22.
- (Kostis 2013) Kostis JB, Dobrzynski JM. Prevention of Cataracts by Statins: A Meta-Analysis. *Journal of cardiovascular pharmacology and therapeutics*. 2013.
- (Kripke 1990) Kripke DF et al. Sleep evaluation in chronic insomniacs during 14-day use of flurazepam and midazolam. *J Clin Psychopharmacol* 1990;4:28S-43S.
- (Kroes 2011) Kroes M, Garcia-Stewart S, Allen F, Eyssen M, Paulus D. Dementie: welke niet-pharmacologische interventies? Good Clinical Practice (GCP). Brussel: Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg (KCE). 2011. *KCE Reports* 160A. D/2011/10.273/35.
- (Lagro-Janssen 1996) Lagro-Janssen AL et al. NHG-Standaard Incontinentie voor urine (Eerste herziening). *Huisarts Wet* 2006;49:501-10.
- (Leendertse 2006) Leendertse AJ. Et al Hospital Admissions Related tot Medication (HARM), Een prospectief, multitcenter onderzoek naar geneesmiddel gerelateerde ziekenhuisopnames. Eindrapport November 2006. Universiteit Utrecht.

- (Leuschen 2013) Leuschen J, Mortensen EM, Frei CR, Mansi EA, Panday V, Mansi I. Association of statin use with cataracts: a propensity score-matched analysis. *JAMA ophthalmology*. 2013;131(11):1427-34.
- (Li 2013) Li X, Wu XB, Chen Q. Statin use is not associated with reduced risk of skin cancer: a meta-analysis. *British journal of cancer* 2013.
- (Lip 2010) Lip GY, Nieuwlaat R, Pisters R, Lane DA, Crijns HJ. Refining clinical risk stratification for predicting stroke and thromboembolism in atrial fibrillation using a novel risk factor-based approach: the Euro Heart Survey on atrial fibrillation. *Chest* 2010;137:263–272.
- (Liu 2013) Liu Y, Tang W, Wang J, Xie L, Li T, He Y, et al. Association between statin use and colorectal cancer risk: a meta-analysis of 42 studies. *Cancer causes & control: CCC*. 2013.
- (Lonergan 2002) Lonergan E, Luxenberg J, Colford J, Birks J. Haloperidol for agitation in dementia. *Cochrane database of systematic reviews* 2002, issue 2. Art. No.: cd002852. Doi: 10.1002/14651858.cd002852.
- (Lyer 2008) Lyer S. et al Medication withdrawal trials in people aged 65 years and older: a systematic review. *Drugs Aging* 2008;25:1021-31.
- (Lyles 2007) Lyles, K., Colon-Emeric, C. & Magaziner, J., 2007. Zoledronic acid and clinical fractures and mortality after hip fracture. *N Engl J Med*;357,1799-809.
- (Manktelow 2009) Manktelow BN, Potter JF. Interventions in the management of serum lipids for preventing stroke recurrence. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2009, Issue 3. Art. No.: CD002091. DOI: 10.1002/14651858.CD002091.pub2.

- (Marelli 2011) Marelli C, Gunnarsson C, Ross S, Haas S, Stroup DF, Cload P, et al. Statins and risk of cancer: a retrospective cohort analysis of 45,857 matched pairs from an electronic medical records database of 11 million adult Americans. *Journal of the American College of Cardiology* 2011;58(5):530-7.
- (McCurry 2007) McCurry S. et al. (2007). Evidence-based psychological treatments for insomnia in older adults. *Psychol Aging* 2007;1:18-27.
- (Mills 2011) Mills EJ, O'Regan C, Eyawo O, Wu P, Mills F, Berwanger O et al. Intensive statin therapy compared with moderate dosing for prevention of cardiovascular events: a meta-analysis of >40 000 patients. *European heart journal*. 2011;32(11):1409-15.
- (Minerva 2009). Chevalier P. Aspirine voor alle patiënten met diabetes? *Minerva* 2009;8(1): 8-9. <http://www.minerva-ebm.be/nl/article.asp?id=1608>
- (Mitler 1984) Mitler MM et al. Comparative hypnotic effects of flurazepam, triazolam and placebo: a long-term simultaneous nighttime and daytime study. *Journal of Clinical Psychopharmacology* 1984;4:2-13.
- (Montgomery 2003) Montgomery P. et al. Cognitive behavioural interventions for sleep problems in adults aged 60+, Issue 1. Art. No.: CD003161. DOI: 10.1002/14651858.CD003161.
- (Morgan 2012) Morgan K. et al. Self-Help Treatment for Insomnia Symptoms Associated with Chronic Conditions in Older Adults: A Randomized Controlled Trial. *JAGS* 2012. DOI: 10.1111/j.1532-5415.2012.04175.x
- (Morin 2004) Morin C. et al Randomized clinical trial of supervised tapering and cognitive behavior therapy to facilitate benzodiazepine discontinuation in older adults with chronic insomnia. *Am J Psychiatry* 2004;161:332-42.

- (Musini 2009) Musini VM, Tejani AM, Bassett K, Wright JM. Pharmacotherapy for hypertension in the elderly. *Cochrane database of systematic reviews* 2009, issue 4. Art. No.: cd000028. Doi: 10.1002/14651858.cd000028.pub2.
- (Naci 2013) Naci H, Brugts J, Ades T. Comparative tolerability and harms of individual statins: a study-level network meta-analysis of 246 955 participants from 135 randomized, controlled trials. *Circulation Cardiovascular quality and outcomes*. 2013;6(4):390-9.
- (NHG 2012). Multidisciplinaire richtlijn Polyfarmacie bij ouderen.
- (NHG 2013) Michels J, Demulder A, Dirven K, Goossens M, Janssen A, Jochmans K, Mermans D. Aanbeveling voor goede medische praktijkvoering: Orale anticoagulatietherapie door de huisarts. *Huisarts Nu* 2010;39:S1-S36.
- (NHS 2012). Polypharmacy Guidance. October 2012.
- (Ostini 2011) Ostini R et al. How is medication prescribing ceased? Asystematic review. *Med Care* 2011;49:24-36.
- (Partonen 2003) Partonen T et al. Cognitive behavioural interventions improve some sleep outcomes in older adults. *Evid Based Ment Health* 2002;5:118. Comment on: Montgomery P, Dennis J. Cognitive behavioural interventions for sleep problems in adults aged 60+. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2003, Issue 1. Art. No.: CD003161.
- (Patterson 2012) Patterson SM et al. Interventions to improve the appropriate use of polypharmacy for older people. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2012, Issue 5. Art. No.: CD008165. DOI: 10.1002/14651858.CD008165.pub2.
- (Perk 2012) Perk J. et al. European Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice. *European Heart Journal* (2012)33,1635–701.

- (Preiss 2011) Preiss D, Seshasai SR, Welsh P, Murphy SA, Ho JE, Waters DD, et al. Risk of incident diabetes with intensive-dose compared with moderate-dose statin therapy: a meta-analysis. *JAMA: the journal of the American Medical Association* 2011;305(24):2556-64.
- (Prescrire 2010). Le Guide. Eviter les effets indésirables par interaction médicamenteuse.
- (Prescrire 2012) Le Guide. Eviter les effets indésirables par interaction médicamenteuse.
- (Prescrire 2013). Inhibiteurs de la pompe à protons: infection à clostridium difficile. *Rev Prescrire* 2013;33:432-4.
- (Prescrire 2014). Le Guide. Eviter les effets indésirables par interaction médicamenteuse. Tome 33 N°362. La Glyprotéine P en bref.
- (Pyszka 2010) Pyszka LL, Seys Ranola TM, Milhans SM. Identification of inappropriate prescribing in geriatrics at a veterans affairs hospital using STOPP/START screening tools. *Consult Pharm* 2010;25:365-73.
- (Rancourt 2004) Rancourt C. et al. (2004). Potentially inappropriate prescriptions for older patients in long-term care. *BMC Geriatrics*,4:9.
- (Rastas 2006) Rastas S, Pirttila T, Viramo P et al. Association between blood pressure and survival over 9 years in a general population aged 85 and older. *J Am Geriatr Soc* 2006;54:912-8.
- (Richardson 2013) Richardson K, Schoen M, French B, Umscheid CA, Mitchell MD, Arnold SE, et al. Statins and cognitive function: a systematic review. *Annals of internal medicine* 2013;159(10):688-97.
- (Roehrs 1992) Roehrs T. et al. Rebound insomnia in normals and patients with insomnia after abrupt and tapered discontinuation. *Psychopharmacology* 1992;108:67-71.

- (Sabayan 2012) Sabayan B, Oleksik AM, Maier AB, et al. High blood pressure and resilience to physical and cognitive decline in the oldest old: the Leiden 85-Plus study. *J Am Geriatr Soc* 2012;60:2014-9.
- (Sattar 2010) Sattar N, Preiss D, Murray HM, Welsh P, Buckley BM, de Craen AJ, et al. Statins and risk of incident diabetes: a collaborative meta-analysis of randomised statin trials. *Lancet* 2010;375(9716):735-42.
- (Savarese 2013) Savarese G, Gotto A, Paolillo S et al. Benefits of statins in elderly subjects without established cardiovascular disease. A meta-analysis. *J Am Coll Cardiol* doi 2013.07.069.
- (Schupf 2005) Schupf N, Costa R, Luchsinger J, et al. Relationship between plasma lipids and all-cause mortality in nondemented elderly. *J Am Geriatr Soc* 2005;53:219-26.
- (Schneider 2006) Schneider LS, Tariot PN, Dagerman KS et al. Effectiveness of atypical antipsychotic drugs in patients with Alzheimer's disease. *N Engl J Med* 2006;355:1525-38.
- (Shepherd 2002) Shepherd J, Blauw GJ, Murphy MB et al. Prospective study of pravastatin in the elderly at risk. Pravastatin in elderly individuals at risk of vascular disease (prosper): a randomised controlled trial. *Lancet* 2002;360:1623-30.
- (SIGN 2012) Polypharmacy Guidance. October 2012.
- (SIGN 2013) 129 Antithrombotics: indications and management. A national clinical guideline. Updated June 2013.
- (Singh 2013) Singh S, Singh PP, Singh AG, Murad MH, Sanchez W. Statins are associated with a reduced risk of hepatocellular cancer: a systematic review and meta-analysis. *Gastroenterology* 2013;144(2):323-32.

- (Sivertsen 2006) Sivertsen B. et al. Cognitive behavioral therapy vs. zopiclone for treatment of chronic primary insomnia. *JAMA* 2006;295:2851-8.
- (Soeffing 2008) Soeffing J. et al. Psychological treatment of insomnia in hypnoticdependent older adults. *Sleep Med* 2008;9:165-71.
- (FOD 2006). Hulpmiddelenboek voor huisartsen: angst, stress, slaapproblemen 2006. Federale campagne voor het verantwoord gebruik van benzodiazepines 2005.
http://www.farmaka.be/nl/artsenbezoekers/Insomnia_2011/hulpmaterialen_arts/Hulpmiddelenboek_FGOV_nl.pdf
- (Spinewine 2007) Spinewine A. Prescribing in elderly people 1. Appropriate prescribing in elderly people: how well can it be measured and optimised? *Lancet* 370:173-84.
- (SSMG 2008) Société Scientifique de Médecine Générale. Le risque cardio-vasculaire global. Cahier Prévention SSMG. <http://www.ssmg.be/prevention/prevention-cardiovasculaire>
- (Steinman 2010) Steinman M. Managing Medications in Clinically Complex Elders. *JAMA* 304 (14):1592-601.
- (Strandberg 2006) Strandberg T, Pitkala KH, et al. Multifactorial intervention to prevent recurrent cardiovascular events in patients 75 years or older: the drugs and evidence-based medicine in the elderly(debate) study: a randomized, controlled trial. *Am Heart J* 2006;152:585-92.
- (Sturtewagen 2012) Sturtewagen JP. Voorspellen de STOPP-criteria beter ongewenste effecten van geneesmiddelen bij ouderen? *Minerva online* 2012-03-28.
- (Tan 2007) Tan JS, Mitchell P, Rochtchina E, Wang JJ. Statin use and the long-term risk of incident cataract: the Blue Mountains Eye Study. *American journal of ophthalmology*. 2007;143(4):687-9.

- (Targownik 2008) Targownik L, Lix L, Metge C et al. CMAJ aug 12;179(4):319-26. Doi: 10.1503/cmaj.071330.
- (Taylor 2013) Taylor F, Huffman MD, Macedo AF, Moore THM, Burke M, Davey Smith G, Ward K, Ebrahim S. Statins for the primary prevention of cardiovascular disease. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2013, Issue 1. Art. No.: CD004816. DOI:10.1002/14651858.CD004816.pub5.
- (Towheed 2006) Towheed. Acetaminophen for osteoarthritis (Review). *Cochrane Database of Systematic Reviews*. Issue 1. Art. No.: CD004257. DOI: 10.1002/14651858.CD004257.pub2.
- (Trifiro 2010) Trifiro G, Gambassi G, Sen EF. Association of community -acquired pneumonia with antipsychotic drug use in elderly patients. *Ann Intern Med* 2010;152:418.
- (Ubeda 2012) Ubeda A, Ferrandiz ML, Maicas N, Gomez C, Bonet M, Peris JE. Potentially inappropriate prescribing in institutionalised older patients in Spain: the STOPP-START criteria compared with the BEERS criteria. *Pharmacy Practice* (internet) 2012 apr-jun;10(2):83-91.
- (Undela 2012) Undela K, Srikanth V, Bansal D. Statin use and risk of breast cancer: a meta-analysis of observational studies. *Breast cancer research and treatment*. 2012;135(1):261-9.
- (Van Bommel 2006) Van Bommel T, Gussekloo J, Westendorp RG, Blauw GJ. In a population-based prospective study, no association between high blood pressure and mortality after 85 years. *J Hypertens* 2006;24:287-92.
- (Vander Stichele 2006) Vander Stichele RH, Van de Voorde C, Elseviers M, Verrue C, Soenen K, Smet M, et al. Geneesmiddelengebruik in de Belgische rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen. Health Services Research (HSR). Brussel: Federaal Kenniscentrum voor de gezondheidszorg (KCE); 2006. *KCE reports* 47A (D/2006/10.273/61).

- (Verduijn 2004) Verduijn M.M., F. NHG standpunt: Wat is de maximale dagdosering van paracetamol voor langdurig gebruik bij benigne aandoeningen? *NHG* 2004.
- (Vigen 2011) Vigen CLP, Mack WJ, Keefe RSE et al. Cognitive effects of atypical antipsychotic medications in patients with alzheimer's disease: outcomes from CATIE-AD. *Am J Psychiatry* 2011;168:831.
- (Wang 2012) Wang KL, Liu CJ, Chao TF, Huang CM, Wu CH, Chen SJ, et al. Statins, risk of diabetes, and implications on outcomes in the general population. *Journal of the American College of Cardiology*. 2012;60(14):1231-8.
- (Wells 2008) Wells GA, Cranney A, Peterson J, Boucher M, Shea B, Welch V, Coyle D, Tugwell P. Alendronate for the primary and secondary prevention of osteoporotic fractures in postmenopausal women. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2008, Issue 1. Art. No.: CD001155. DOI: 10.1002/14651858.CD001155.
- (WZC Formularium 2012). *Leidraad voor het rationeel voorschrijven van geneesmiddelen bij ouderen*, vzw Farmaka asbl, Gent.
- (WZC Formularium 2013). *Leidraad voor het rationeel voorschrijven van geneesmiddelen bij ouderen*, vzw Farmaka asbl, Gent.
- (WZC Formularium 2014). *Leidraad voor het rationeel voorschrijven van geneesmiddelen bij ouderen*, vzw Farmaka asbl, Gent.
- (Zachary 2012) Zachary A. Prevalence of Unplanned Hospitalizations Caused by Adverse Drug Reactions in Older Veterans. *JAGS* 2012;60:34-41.
- (Zaharan 2012) Zaharan NL, Williams D, Bennett K. Statins and risk of treated incident diabetes in a primary care population. *British journal of clinical pharmacology*. 2012;75(4):1118-24.

- (Zhang 2013) Zhang XL, Liu M, Qian J, Zheng JH, Zhang XP, Guo CC, et al. Statin use and risk of kidney cancer: a meta-analysis of observational studies and randomized trials. British journal of clinical pharmacology 2013.